

KISKÖRÖS MÚLTJÁBÓL

A kiskőrösi történetírás hivatalos lapja — Várostörténeti folyóirat — Megjelenik kéthavonta — ISSN 2676-8461

Előfizetési árak:
Szabadon hozzáférhető
www.psvkkiskoros.hu

Felelős szerkesztő: Turán István
Felelős kiadó: Turán Istvánné
Kiadja: Petőfi Sándor Városi Könyvtár
6200 Kiskőrös, Petőfi tér 4/b

A lap szellemi részét illető közlemények
a szerkesztőséghez küldendőek:
konyvtar@psvkkiskoros.hu

A tartalomból: Turán István – Emlékezés homoródalmási Dr. Barra Istvánra, Pest-Pilis-Solt vármegye egykori főorvosára; Bella Tibor Zoltán – Gohér Mihály, a kiskőrösi származású aranydiplomás villamosmérnök; Turán István – A Kiskőrösi Evangélikus Templom rövid története; Bella Tibor Zoltán – Kiskőrös és környéke 1944 októberének végén; Lapszemle – Miről írt a helyi sajtó 100 évvel ezelőtt?

„A természet egy hézag nélkül való berakott Egység, az üresség és hiány nem abban, hanem az emberi lelki szolgálatokban van”

Emlékezés homoródalmási Dr. Barra Istvánra, Pest-Pilis-Solt vármegye egykori főorvosára

Kiskőrös régebbi történetének egyik legérdekesebb szereplője Dr. Barra István, aki amellett, hogy orvosként tevékenykedett a 19. század középső időszakában, igazi természettudós is volt. A század első felében több írása és könyve jelent meg nem csak a

gyógyítás, de a természeti leírások, a botanika, sőt a geológia témakörében is. Munkái mind a mai napig hivatkozási alapként vannak jelen az országos tudománytörténetben, megállapításai pedig legalábbis figyelemreméltók mai szemmel is.

A későbbi vármegyei főorvos 1805-ben látta meg a napvilágot Erdélyben, a régi Háromszék vármegyei Nagyajta községben, székely főnemesi család sarjaként. Barra István a későbbiekben neve előtagjaként előbb a szülőhelyére utaló Zágoni Ajtai megnevezést használta, később, immár a tágabb családra utalva a Homoródalmási előtaggal találkozhatunk.¹ Valószínűleg a hivatás választása sem a véletlen műve, hiszen rokonságában több híres orvos is praktizált, elég csak megemlíteni Dr. Barra Ferencet (1735-1782), fiát, Dr. Barra Istvánt (1770-1824) és unokáját Dr. Barra Imrét (1799-1854), akik mindannyian Kolozsvár főorvosai voltak, utóbbi itt vette fel sikerrel a harcot 1831-ben a kolerával, az általa készített Barra-cseppekkel.²

A mostani írás főszereplője azonban, mint utaltunk rá, a család másik ágához tartozott. A források életével kapcsolatban elég szűkszavúak, annyi azonban bizonyosnak látszik, hogy az erdélyi fiatalember a gimnáziumi

tanulmányait saját erejéből a Kolozsvári Református Kollégiumban végezte,³ majd 22 esztendősen beiratkozott a pesti egyetem orvosi karára, amelyet az 1831-32-es tanévben végzett el, mint sebész és szülész mester, majd az 1833-34-es évben a doktori koszorút is megszerezte.⁴ Tudjuk ugyanis, hogy az intézmény 1830-ban ünnepelte meg Budára költözésének fél évszázados jubileumát, ennek tiszteletére Stáhl Ignác rektor négy aranyat érő emlékérmeket vetetett, majd a legjobb 12 értekezés megírói számára juttatott is belőlük. Az orvosi karon hárman részesültek ebben a kitüntetésben: Horváth József negyedéves és Kaiser József ötödéves hallgatók mellett Barra István volt az, aki harmadévesen megkapta ezt a rangos elismerést.⁵ A korabeli folyóiratban így számoltak be az eseményről: „[...] Az orvoskar ezeket [ti. kérdéseket] adta fel: 1.) *Definiatur experimentis, quatenus sit acidorum et alcalium in systema musculorum, nervosum, vasorum, sangviferorum, et ipsum sanguinem efficacitas.* [...] Az elsőre egy felelet érkezett, a másodikra semmi, a harmadikra kettő. Ezen tudományos Kar fontolóra vévén a kérdések nehéz voltát, az idő rövidségét, és az erre megkívántató experimentumok [ti. kísérletek] sokaságát, az írt feleleteket szorosan megbírált-

Barra István orvostanhallgató arany emlékérmé 1830-ból (Internet)

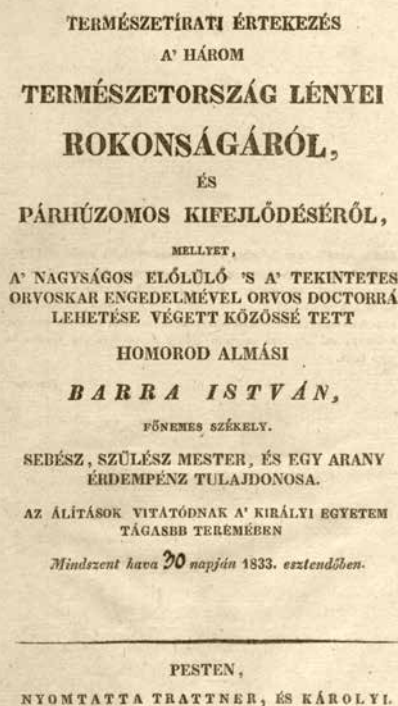
¹ Homoródalmás: község a szomszédos Hargita vármegyében.

² Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal, I. kötet Pest, Friebeisz István, 1857. 296. o. továbbá: Szinyei József: Magyar írók élete és munkái, I. kötet, Hornyánszky Viktor, Budapest, 1891.

³ Erdélyi Híradó, 1841. 1. szám, 170. o.

⁴ Jelenkor, 1833. évf. 698. o.

⁵ Győry Tibor: Az orvostudományi kar története 1770-1935, Budapest, 1936, 392-393. o. továbbá: Varannai Gyula: Néhány numizmatikai emlék a Budapesti Orvostudományi Egyetem első évszázadával kapcsolatban. In: Antall József (szerk.): Orvostörténeti közlemények 51-53. Budapest, 1969, 253-254. o.

Barra István doktori értekezésének címlapja
1833-ból (OSZK)

ván, mind a hármat jutalomra érdemesnek találta. Az elsőre tehát jutalmat nyert Barra István 3-dik esztendő, a harmadikra Kaiser József 5-dik esztendő és Horváth József 4-dik esztendő orvoskodók.⁶

Némileg ellentmondásos, hogy Szinyei József (és a legtöbb lexikon) szerint már 1831-ben kinevezték Pest – Pilis – Solt vármegye másod főorvosává, ebben az évben azonban csupán *Epekórság* (ti. kolera)⁷ című írása, illetve erről egy igen kedvezőtlen kritika jelent meg az Orvosi Tár című folyóirat első évfolyamában.⁸ Disszertációja két évvel később, 1833-ban készült el, ezt erősítette meg Horvát István 1833-ban, valamint Högyes Endre is az 1896-ban kiadott emlékkönyvében. A november elején lezajlott sikeres védést követően avatták orvosdoktorrá.⁹ Vármegyei másod főorvosi kinevezésével kapcsolatban valószínűleg egy 1833-39

közötti évszámot¹⁰ kell elfogadnunk, annál is inkább, mivel az 1831-es, nem túl kedves kritikára való válaszát ő maga még ekképpen írta alá: „[...] Zágoni Ajtai Barra István, Orvos és Bábamester, s a legfőbb orvosi tudományok gyakorlója.”¹¹ Mindenesetre az a tény, hogy az doktori cím megszerzését követően tulajdonképpen viszonylag hamar egy ilyen fontos pozícióba kerülhetett, jelentős tudásra utal. A tisztséget Dr. Schmidt János első főorvos mellett gyakorolta egészen 1849-ig, a szabadságharc bukása után valószínűleg megfosztották hivatalától.

A fentebb említett recenziót jegyző, dr. Schedel' valójában Toldy (eredetileg Schedel) Ferenc irodalomtörténészt és kritikust jelölte, aki a későbbiekben a Magyar Tudományos Akadémia titkára és a Kisfaludy Társaság igazgatója is volt. Véleménye szerint „[...] Barra úr könyve jutván kezünkbe, ígéretünk zavarba ejtett, mert oly írásról kényszerít emlékeznünk, melyről öröme mélyen hallgattunk volna. Azonban megfontolván, hogy a könyvecske oly spekulációkból áll, melyek sem a kolera, sem egyáltalában praktikus orvostudományunkra világot nem vetnek, hogy egy másik része a kolera történetét mondja el, nem követendő rendben, és stílusban, s csak egy igen kis részecske foglalkodik a véd és gyógyszerrel de úgy, hogy azzal csak a szerző elégedhetik meg [...]”¹² Ebből a rövid idézetből is kiviláglik, hogy Toldy kritikáját első sorban irodalmárként és filológusként jegyezte, reflektálva a szöveg logikai és stilisztikai hiányosságaira, amelyek a laikus olvasó számára bizony ma is zavaróan hatnak, ám Barra István gyakorló (és érezhetően sértett) orvosként írta meg válaszát: „[...] Mit hintsen munkám a praktikus orvostudományra? Azt, amit sem én, sem – szerencsénkre – a tudós Úr [ti. Toldy] nem láthatott? – boldog hiba. Adja a Magyarok Istene, hogy minden orvos hasonló hibával kérkedhessék! Midőn a tárgybéli nyavalya történetét rajzolám, nem vezetett önszemléletem, és mint becsületes ember, csak azt mondhattam, amit imádoztam társaim a tudni való

tárgyról közöltek velem. Spekulációnak azt csak a spekuláns *Philologus Doctor* [ti. Toldy] mondhatja, mert gondolatom szerint azért még nem vagyok spekuláns, hogy az értelmes gyakorló orvosok oktatásait szerkezetbe szőttem [...]”¹³

Ezek után szenteljünk pár sort a hivatkozott műre, és arra az eseményre, amely alapján íródott, az 1831-es nagy kolerajárványra, annál is inkább, mivel Barra István ennek kapcsán jutott el először Kiskőrösre. Az akkoriban epekórságként is emlegetett rettegett járvány, a kolera 1830 decemberében „napkeletről” érkezett a Habsburg Birodalomhoz tartozó Galícia területére. Habár a határokon vesztgárat alakítottak ki, azt túl hamar oldották fel, így a betegség átjutott rajta. A kutak vizét megpróbálták előre fertőtleníteni bizmut porral, ám 1831 májusában a járvány terjedése már megállíthatatlan volt. Ekkor került sor az északi vármegyékben az ún. kolerafelkelésre, amelynek során a helybeli jobbágyok azt feltételezve, hogy az egészségügyi dolgozók a bizmutterrel valóban mérgezik őket, illetve ivóvizüket, megtámadták a tisztviselőket és a kormányzati alkalmazottakat. A felkelés nem volt hosszú életű, hamarosan leverték. A történettudomány a kolerajárvány áldozatainak számát országos szinten mintegy 237.000 főre teszi.¹⁴

A Pest – Pilis – Solt vármegyei Dömsödön a betegség július 17-én ütötte fel a fejét, valószínűleg a dunai hajósok közvetítésével, innen terjedt aztán tovább. Az előjáróság kérésére a településre érkezett a pesti egyetem végzős orvos hallgatója, Barra István, aki megállapította a diagnózist: „[...] szakadatlan hányás, hasmenés, hasbéli fájdalom, korgás, vizelet fennakadása, a végtagok hidegsége, görcsök.” Orvosságnak „[...] a legjobbnak találtatott a borsos menta teája és a Sydenham [ti. Thomas Sydenham angol orvos] folyó mákonya [ti. laudanum, vagyis alkoholos oldat 10% ópiumtartalommal]. Sokaknak, akiknek görcseik nem voltak, használt az érmetszés is. [...] Általában 8-10-12-

⁶ Hazai s Külföldi Tudósítások, 1830. 2. szám, 26. o.

⁷ A kolera baktérium által terjesztett betegség, leginkább széklettel szennyezett vízzel, szennyvízzel, illetve az ezekkel érintkező nyers élelmiszerek révén terjed. A betegség súlyos hasmenéssel és hányással jár, gyors kiszáradáshoz és akár halálhoz is vezethet.

⁸ Szállási Árpád: Barra István botanikus főorvos. In: Orvosi Hetilap, 1975. évf. 2257-2258. o. Barra István írása hasonló témában megjelent egy évvel később a SAS folyóiratban is (Barra István: A természet tiszta szemléléséből merített észrevételek a magyarországi járvány epekórságról. In: MTA SAS, 1832. évf., Pest, 1832, 56-99. o.)

⁹ Dr. Högyes Endre: Emlékkönyv a Budapesti Királyi Magyar Tudomány Egyetem Orvosi Karának multjáról és jelenéről, Második könyv, Budapest, 1896, 236. o. továbbá részletesebben: Horvát István: Új orvosok a Pesti Fő iskolából az 1833-dik évből. In: Horvát István (szerk.): Tudományos Gyűjtemény, 1834, 2. szám, 108. o.

¹⁰ 1839-es vármegyei természettudományi leírásának címlapján neve már így szerepel: Homoród-Almási Barra István, vármegyei egyik fő-orvos.

¹¹ Köszönet T[ekin]. T[etes]. Dr. Schedel Úrnak. Forrás: <http://minittedavignon.tk/download/ICRIAAAACAAJ-koszonet-t-t-dr-schedel-urnak-a-refutation-of-the-criticism-by-ferenc-toldy-on-the-authors-epekorsag> (hozzáférés: 2019. szeptember 5. 14:11)

¹² Uo.

¹³ Uo.

¹⁴ Bővebben lásd: Pajkossy Gábor: A reformkor. In: Magyarország története a 19. században. Szerk.: Gergely András. Budapest, Osiris, 2005, illetve: Amikor félmillió áldozatot követelt a kolera Magyarországon. In: Múlt-kor történelmi magazin, 2011. augusztus 30.

24 óra alatt eldőlt a beteg sorsa, néhányan elhúzták azonban 5-6 napig is.”¹⁵

A doktor szeptember hónapig maradt a községben, ekkor a fertőzöttek számának csökkenésével a vármegyei vezetés új helyre küldte, mégpedig a járvány sújtotta Kiskőrösre. Itt a betegség augusztus hónapban kezdett rohamosan terjedni, ekkor 169-en, szeptemberben pedig már 228-an haltak meg a kolera következtében, volt olyan nap, amikor 10-12 embert kellett eltemetni. Barra István itt is legjobb tudása szerint fáradozott, munkája során pedig annyira megszerette a várost, hogy később itt is telepedett le, élete hátralévő részét kiskőrösi lakosként élte le, innen irányította a vármegye egészségügyét főorvosi kinevezését követően.¹⁶ Tapasztalatait a járványról, a kolera többféle lefolyásáról és a végkimenetelről már hivatkozott 1832-es cikkében így foglalta össze: „[...] az epekörság múlhatatlanul megtörténendő kimenetelének megjövedölése több mozdulatoknak, szem- és észügyre vétele által lehetséges. Ennél fogva nem csak az embernek életmódját, hanem lételének lelki és testi mi voltát, a gerjesztő okok művelésmódját, a testben jelen levő s a nyavalya befogadására való készséget, nemkülönben a már kifejlődött nyavalya sebesebb vagy lassúbb lefolyását, s rövidebb vagy hosszabb voltát ugyancsak józan ésszel és balvélekedés nélkül valósággal kell az orvosnak észbe venni. Így bátran jó reménységet lehet nyújtani azon nyomorultaknak, kiket a természet csak tiszta forró epekörsággal látogat meg. Azoknak sorsa, kik az igen forróba esnek, bajosabb, és ha idegláz vagy érzőinerőbuzgás, ha rothadó állapot kíséri azt, az élet végét mind a természet, mind a mesterség könnyes szemmel nézik. A legforróbb epekörságot ha az orvos megismeri, és a többitől tisztán megkülönbözteti, a halált bátran és bizonyosan előre megjövedölheti, mert ebben annyira zavarba hozza a természet önmunkáját, hogy azt maga sem képes többé viszontag helyre állítani.”¹⁷

Az imént idézett mű kétségtől említésre méltó, ám ami miatt Barra István neve az országos szakirodalomokban sem idegen, azt elsősorban természettudományos írói munkásságának köszönheti. A kolera elleni

harcot követően a gyakorlati teendők mellett ugyanis életét a kutatásnak és az írásnak szentelte. Az 1833-as év novemberére végre elkészült és nyomtatásban is megjelenhetett „orvostudori” értekezése, vagyis disszertáció-

Barra István Pest vármegye természettudományi leírása 1839-ből (PSVK HGY)

ja, amely a Természetirati értekezés a három természetország lényei rokonságáról és párhuzamos kifejlődéséről címet viselte, és amelynek számos megállapítása azóta is hivatkozási alap a magyar tudománytörténetben.¹⁸ Munkájában leginkább Lenhossék Mihály egyetemi tanár materialista élet és halál felfogása jelentek meg, ám Barra nem elégedett meg az eredeti keretek átvételével, számos ponton továbbfejlesztette azokat.¹⁹ Eszmarendszere így sajátos keverékként korának számos nézetét ötvözte, néhol kifejezetten jól, míg másutt igencsak hibás végkövetkeztetéseket levonva. Mivel ebben az időben a

bölcelet még szerves részét képezte az orvostudománynak, nem meglepő, hogy Barra István Arisztotelész hármas felosztását hívta segítségül munkájában, így a címben említett három „természetország” voltaképpen az ásványi, a növényi és az állati világot jelenti. Azonban kiemelte, hogy ezek nem különálló rendszerek, hanem „[...] összes részei, noha különböző természetűek, belső szoros atyafiságban állnak egymással, s mindnyájan ugyan azon közös kútforrásból buzognak ki.”²⁰ Ebben az összefüggő egészben az ember helye is adott: „[...] az állatországoknak két szélső határán egy részről ezen apró állati atomok (azaz az egysejtű ázálékállatok), más részről az emberek állanak.”²¹ Megállapította, hogy „[...] a természet teremtményeit szüli, rontja, megújítja [...] egy soha el nem végződő útban”, majd amikor az általa természeti felfordulásoknak nevezett folyamatokról értekezik, párhuzamot von a társadalmi élettel is, nyilvánvalóan a nagy francia forradalomra utalva: „[...] ez esett kevés idővel ezelőtt a politikus világban.”²² Vallotta, hogy a fejlődés „[...] mindenek felett az idegrendszer és az agyvelő finomodásában látni való, mellyel a lelki tehetségek közbevetetten összefüggésben állnak, [...] a léleknek tulajdonképpen való orgánuma az idegrendszer és az agy,”²³ továbbá, hogy a „[...] a természet egy hézag nélkül való berakott Egység, az üresség, és hiány nem abban, hanem az emberi lelki szolgálatozokban [ti. felfogás] van.”²⁴ Leginkább azonban a következő sorok ragadhatják meg a mai olvasó figyelmét, nemcsak a nyelvújítás korabeli szavak aktív jelenléte miatt: „[...] ez a célja a természeti rendszernek. Egy láthatatlan pontból fejlődik ki a látható test alakzatok első észrevehető csírája, a kemény és folyó részek, a nehezelhetetlenek (imponderabilia [ti. megfoghatatlan]) és a víz összetalálkozása, egyben ütközése által, amelynek főszköze a mindeneket éltető, és képelő előerő (protodynamis), [...] tapasztalási eszmé-
tűnkre nézve elég azt hinnünk a régi egyiptomi s görög bölcselkedőkkel, hogy a víz alapműhelye minden testi származásoknak. Mert ugyan is abban származnak eredetileg, nem csak az állati termények durványa [ti. csökevény], az öntények, magállatocskák [ti. egy-

¹⁵ Illyés Bálint – Jakab László: Kunszentmiklós egészségügye a XVIII–XIX. században. In: Bács-Kiskun megye múltjából 4. – Egészségügy, Kecskemét, 1982, 50. o.

¹⁶ Bella Tibor – Szedmák Tamás – Turán István: Kiskőrös története, Kiskőrös Kultúrájáért Egyesület, 2018, 102. o.

¹⁷ Barra István: A természet tiszta szemléléséből merített észrevételek a magyarországi járvány epekörságról. In: SAS folyóirat, 1832. évf., Pest, 1832, 93-94. o.

¹⁸ Barra István: Természetirati értekezés a három természetország lényei rokonságáról és párhuzamos kifejlődéséről, Trattner-Károlyi nyomda, Pest, 1833.

¹⁹ Rapaics Raymund: A magyar biológia története, Akadémiai kiadó, Budapest, 1953.

²⁰ Dr. Réti Endre: Magyar darwinista orvosok (1945-ig). In: Palla Ákos szerk.: Az Országos Orvostörténeti Könyvtár közleményei 31. Budapest, 1964, 129. o.

²¹ Uo.

²² Uo.

²³ Uo.

²⁴ Ralovich Béla: Adatok a mikrobiológiával kapcsolatos ismeretek oktatás és kutatástörténetéhez I., LÉTRA Alapítvány, Budapest, 2018, 24. o.

sejtűek], hanem abban fejlődik ki, a növényi életnek első észrevehető csirája is, a Priestley [ti. Joseph Priestley természettudós, az oxigén egyik felfedezője] zöld anyaga [ti. klorofil]. [...] A tenyésztő természet, legelsőben a vízben készíti azon termékeny anyagot, mely az életműves durványból önténnyé vagy ázálékká [ti. mikroszkópikus méretű állatkák] változik, s formálja a lassanként magasabb tökéletességére emelkedő állat országot.”²⁵ Az élet kialakulásáról és a törzsfajlódásról alkotott gondolatait olvasva nem nehéz rokonságot felfedeznünk az evolúció elméletével. Csakhogy a huszonhárom éves Charles Darwin ekkoriban még a HMS Beagle fedélzetén járta a világot, anyagot gyűjtve későbbi tudományos munkáihoz, a fejlődélméletet megfogalmazó *A fajok eredete* című munkája pedig csak 1859-ban jelent meg. Az evolúciós gondolat azonban már jóval korábban létezett, s a darwinizmus legfontosabb előfutárai közül valószínűleg többen is hatottak Barra István ilyen irányú gondolkodására, így Jean-Baptiste Lamarck, Augustin de Can-

dolle, valamint Johann Friedrich Meckel nézetei is felfedezhetőek munkáiban. Nem túlzás tehát egyetértünk azokkal a korábban már megfogalmazott álláspontokkal, amelyek a doktorral és kortársával, György József főorvossal kapcsolatban kiemelik, hogy Magyarországon néhány tézisük jó pár évtizeddel megelőzték a korukat.

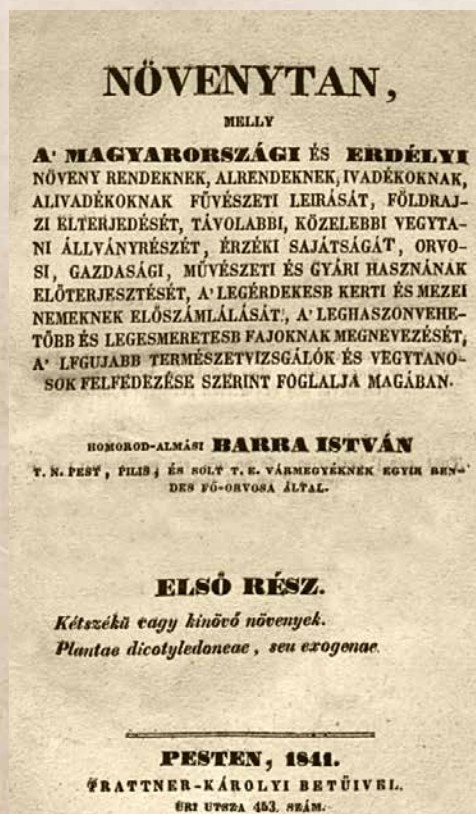
1839-ben Barra István újabb művel jelentkezett, ez volt a *Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesült vármegyék természet-tudományi leírása* című könyvecske.²⁶ A címlapon található leírás igen nemes lélekre vall, hiszen nemcsak a későbbi Nemzeti Színház, de az 1838-as nagy pesti árvíz kárvallottjait is támogatta vele: „[...] jövedelmének [ti. bevételének] a fele a pesti magyar színház, fele pedig a Duna áradása által károsult adózók hasznára van szánva, levonván a nyomtatási költséget.”²⁷ A jótékony cselekedetek egész munkássága során jellemezték, elég csak néhány példát említenünk: Kiskőrösre költözésének idejében épült fel a városközpontban az evangélikus elemi iskola, amelynek kicsiny harangját ő adományozta az egyháznak. Felirata a következő: „Élőket hívok, Holtakat hívok. Homoródalmási Barra István T[ekintetes]. N[eme]s. Pest vármegye főorvosa. Emlékiül ajándékozta a kiskőrösi evangélikus iskolának, 1836. Öntötte Schaudt András Pesten.”²⁸ 1838-ban aztán az uralkodó V. Ferdinánd király névnapján, vagyis május 30-án rendhagyó mulatságot rendezett otthonában, ahol maga is személyes szolgálatot vállalt: „[...] Bégyűjté tudniillik a helybeli szegény sorsúakat, kik közt vidéki, vízőzön által végnymorúságra jutott koldusok is voltak, s azokat nem csak gazdagon megvendégelte étellel, s borral, hanem zeneszóval is ellátta, hogy örömmel emlékezzenek a népboldogító fejedelem névnapjára.”²⁹ 1839-ben aztán újabb, 50 fontos (kb. 28kg) harangot adományozott, ezúttal a keceli hívek számára.³⁰ 1843-ban a Kolozsváron felállítandó országos múzeum számára küldött értékes felajánlást: „[...] gyarapítására adakozólag 200 darab régi pénzekkel járulni szíveskedett. Van ezek közt 111 darab ezüst, mely római, magyar, német, muszka [ti. orosz], francia, olasz, lengyel, szláv pénzekből áll. 107 darab rézpénz, mely hasonlóképpen római, magyar, német, muszka, francia, olasz pénzekből áll. 2 darab arany, melyek közül az egyik Corvin Mátyástól, a másik VI. Károlytól van. Ezen

kívül még „Növénytan” című munkájából is ajándékozott 100 darabot.”³¹

Ám térjünk vissza 1839-es vármegyei természetrajzi leírására. Akárcsak következő munkája, ez is csonka maradt, 176 oldalas első füzetén kívül folytatás sohasem készült hozzá, pedig a kritika is rendkívül kedvezően fogadta. Megjelenését követően Lencsés Antal, a keszthelyi Georgikon volt oktatója méltatta: „[...] azonnal egy velős, a tudós eszméletgyakorlati szerző álláspontjához illő előszóval lepi meg az olvasót. [...] Először a földkérget, a termények szülőanyját tulajdonságaival együtt föld- és vegyismeretileg veszi szemre, aztán vizeit, lég, világosság, villám, mágnes jelenményeit, mindezeket szabatosan ugyan, de mégis kimerítve. [...] Szóval az egész munka közhasznú földtermészettani vezér, melyet ki-ki épüléssel, s haszonnal olvashat.”³² Az ismertető is idézi, ám a későbbiekben a tudománytörténet is leginkább a budai gyógyforrásokkal kapcsolatos leírásait és vegytani méréseit szokta megemlíteni, mint a könyv legfontosabb részét. Barra István azonban nem csak a vármegye központi területeiről tett említést, Kiskőrös és környékéről is több helyen értekezett, akár a talajformák alakulásáról (erre a negyvenes években még visszatért), akár a közeli Vadkerti-tó vegytani elemzéséről, amelyet (nemcsak a kémiai vegyületek nyelvújítás kori nevei okán) figyelemreméltó mivolta miatt szó szerint idéznénk:

„[...] Az említett szikes tavak közül egy legnevezetesebbet, mely Vadkerti, Bócsa öszevütköző határszélei közé van szorulva, és a nagy mennyiségben kigőzölő kénezett gyűlöszesz (gas hydrogenium sulfuratum, acidum hydrothionicum) [ti. kén-hidrogén (H₂S)] kellemetlen illata miatt népszerűleg Bűdöstőnek nevezetik. Kémia tekintetben megvizsgáltam, melyet köztudomásul közönségesé teszek, nem csak azon tekintetből, hogy ezt a dolghoz jobban érték figyelembe vegyék, hanem azon kinézésből is, mivel az emberi megbomlott egészség helyre állítására is hathatós befolyással van és bír.

Nem tudhatjuk pontosan, hogy milyen kiváló okból, de a mű folytatás nélkül maradt, illetve a főorvos kutatásai is más irányba fordultak, ezúttal a botanika felé. Alig két év múlva ugyancsak Kiskőrösön írta meg a Trattner-Károlyi nyomda kiadásában meg-

Barra István *Növénytan* című munkájának címlapja. A mű kelthette fel az idős Kossuth Lajos botanikai érdeklődését (PSVK HGY)

²⁵ Uo.

²⁶ Barra István: *Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesült vármegyék természet-tudományi leírása*, Trattner-Károlyi nyomda, Pest, 1839.

²⁷ Uo.

²⁸ A harang még ma is megvan, az erdőtelki evangélikus imaház haranglábján. Lásd: Megszóltalt a harang a kiskőrösi Erdőtelken. In: *Evangélikus Élet*, 1977. július 17.

²⁹ Jelenkor, 1838. június 13. 186. o.

³⁰ Jelenkor, 1839. február 2. 37. o.

³¹ Hírnök, 1843. március 6.

³² *Hasznos Mulatságok*, 1839. november 2. 143. o.

1000 rész vízben van	
Szénsavszesz (<i>gas acidum carbonicum</i>) [ti. H ₂ CO ₃ – hidrogén-karbonát]	16
Kéngyulatsav (<i>acidum hydrothionicum</i>) [ti. H ₂ S – kén-hidrogén]	19
Savító (<i>oxygenium</i>) [ti. O ₂ – oxigén]	3
Kénsavas szikag (<i>sulfas sodae</i>) [ti. Na ₂ SO ₄ – nátrium-szulfát]	14
Szénsavas szikag (<i>carbonas sodae</i>) [ti. Na ₂ CO ₃ – nátrium-karbonát]	4
Szénsavas keserag (<i>carbonas magnesiae</i>) [ti. MgCO ₃ – magnézium-karbonát]	2
Szénsavas mészag (<i>carbonas calcis</i>) [ti. CaCO ₃ – kalcium-karbonát]	11
Agyag (<i>argilla</i>)	13
Vasag (<i>oxydum ferri</i>) [ti. Fe ₂ O ₃ – vas-oxid]	7
Sósavas szikag (<i>urias sodae</i>) [ti. NaCl – nátrium-klorid]	3
Víz kocson (<i>Wassergallerte</i>) [ti. kocsonyaszerű anyag]	5
Kovany (<i>silicium</i>) [ti. Si]	1
Életműves rész (<i>pars organica</i>) [ti. mikroorganizmusok]	2
Tiszta víz	900
Összesen	1000"

Megjegyzés: Az „1000 rész” valószínűleg 1 litert hivatott jelenteni (1l=1000ml). A fenti forrás a legrégebbi ismert adat a Vadkerti tóban található oldott anyagokkal kapcsolatban. Amikor a tavat az 1930-as években Petőfi Gyógytóra keresztelték át, Kiskőrös akkori községi orvosa, Dr. Staud Lajos újabb méréseket végzett és hasonló összetételt kapott (újdomság volt nála a NaNO₃ és a K₂SO₄). Egy fontos különbség azonban akadt: akkora a Bűdöstő nevet tkp. adó kénhidrogén már teljesen hiányzott a vízből (lásd: Kiskőrös és Járása, 1931. június 6. 4. o.).

jelentő fő művét, a legnagyobb visszhangot kiváltó 426 oldalas *Növénytant*.³³ Pontosabban annak első részét, amely a kétszikű növényeket volt hivatott bemutatni, a második

rész ebben az esetben is elmaradt. A könyv legnagyobb érdekessége, hogy Diószegi Sámuel és Fazekas Mihály Füvészkönyvével ellentétben, akik Carl von Linné ivar sze-

rinti rendszerét vették át, Barra István a kor úgymond divatos svájci tudósának, Augustine De Candolle-nak az összehasonlító növénymorfológiáját ültette át magyar nyelvre. Amint fogalmazott: „[...] az egész természet, kivált ennek egy leghasznosabb ága, a növénytan szinte egészen irtatlan parlagban teng.” Ezen a problémán a főorvos úgy próbált meg segíteni, hogy egy teljesen magyar nyelvű terminológiát alkotott, magyarosítva nem csak a rendszert, de a növényfajok neveit is, illetve emellett, ahol csak tudta, öszszegyűjtötte népies elnevezéseiket is. Nem meglepő, hogy utóbbiak bemutatásánál minden korábbi írásánál komolyabban volt jelen nyelvjuttató énjé.³⁴

A Növénytan alkotója, bár részben új tudományos eredményeket is bemutatott munkájában, elmondása szerint leginkább azzal a céllal adta közre írását, hogy minél szélesebb réteg ismerkedhessen meg ne csak a növényfajtákkal, de azok elterjedésével, és leginkább gazdasági hasznukkal, gyógyító erejükkel. Felsorolta a leggyakoribb magyarországi fajok gyógyászati jelentőségét, a hozzájuk kapcsolódó magyar és külföldi népies felfogásokat, azonban mindig ügyelve a természettudós kritikai szemléletre. Bizonyos helyeken ismertette a növények történetét, a Magyarországon is természetű fajtáknál pedig felhívta az olvasó figyelmét azok hasznosítására. Ebben a gyakorlati részben felhasználta olvasmányait, tanulmányait, és orvosi gyakorlatának megfigyeléseit is.³⁵

Az egyes fajok magyarországi elterjedésének és formakörének tisztázása helyett az előbbi szellemében Diószegi Sámuel és Fazekas Mihály füvészkönyvében bemutatott növényektől kevesebbet, mintegy 1800 fajt tartott említésre méltónak, ezek közül pedig némelyeket kifejezetten hosszan taglalva próbálta rávenni az olvasóközönséget természetükre. Meglátása szerint ilyen volt például a dohány, a szőlő, a burgonya, amelyekről oldalakat írt, de a keresztes tárnics-csal kapcsolatosan 17 oldalon át magyar, német és szlovák nyelven is ismertette Lálích József horváthonbeli oskolamester ebdüh ellenes gyógymódját.³⁶ Az aránytalanságokat és a hiányosságokat látva kritikusai, úgymint Gombocz Endre és Rapaics Raymund a későbbi évtizedekben ezeket nem is mulasztották el szóvá tenni.³⁷

³³ Barra István: Növénytan, mely a magyarországi és erdélyi növény rendeknek, alrendeknek, ivadékoknak, alivadékoknak füvészeti leírását, földrajzi elterjedését, távolabbi, közelebbi vegytani állványrészét, érzéki sajátosságát, orvosi, gazdasági, művészeti és gyári hasznának előterjesztését, a legérdekesebb kerti és mezei nemeknek előszámálását, a leghasznosabb és legesmeretesebb fajoknak megnevezését, a legújabb természetvizsgálók és vegytanosok felfedezése szerint foglalja magában. Első rész: Kétszikű vagy kinövő növények. Pest, Trattner–Károlyi nyomda, 1841.

³⁴ Dr. Keller Jenő: 100 éve jelent meg az utolsó magyar orvosbotanika. In: Természettudományi Közöny, 1941. július 9. 156-158. o.

³⁵ Uo. 158. o.

³⁶ Uo.

³⁷ Lásd: Gombocz Endre: A magyar botanika története: A magyar flóra kutatói, Budapest, 1936, továbbá: Rapaics Raymund: A magyar biológia története; Akadémiai kiadó, Budapest, 1953.

Itt kell bemutatnunk egy igencsak érdekes epizódot azzal kapcsolatban, hogy Barra eredeti célját, tudniillik a botanika népszerűsítését egy valakinél biztosan elérte. Az 1867-es kiegyezést követően az idős, torinói emigrációban élő Kossuth Lajos érdeklődése fokozatosan a növénytan felé fordult, ennek okaira pedig ő maga 1884-ben így emlékezett: „[...] midőn vagy 33 évvel azelőtt fiaim engedelmet kapva, gyermekkori fogságukat számkivetéssel felváltani, hozzám Kis-Ázsiába kivándorolhattak, nevelőjük, a jó Karády Ignác, néhány magyar tanulmányi könyvet csomagolt be a hontalan magyar gyermekek számára. E könyvek közt volt Barra István, Pestmegye egykori főorvosa magyar növénytanának 1841-ben megjelent első része is. Midőn az 1867-i jogelalkuvás bevágta előttem azon politikai tevékenység útját, melynek életem akkorig a számkivetésben is szentelve volt; a természettudományokban kerestem, nem vigasztalást, mert ezt a hazafi szomorúságának más, mint a szomorúság okának elhárítása nem nyújthat, hanem kerestem szórakozást. [...] E foglalkozás közben érdeklődéssel lapozgattam Barra Magyar növénytanát is, érdeklődéssel mind azért, mert sokszor igen érdekes értesítést nyújtott a felől, hogy minő nézetek vannak egy-egy hazai növény gyógyereje s egyéb tulajdonságai felől népünk közt szájhagyományilag elterjedve, mind azért is, mert növénygyűjteményem rendezésénél az otthon is honos növények magyar neveinek meghatározásában jó hasznát vehetém. Sajnálom, hogy a munka második része nincs birtokomban, s megkértem néhai Mednyánszky Sándor barátomat, ki 1871-ben meglátogatott, szerezze azt meg számomra.”³⁸

A mű ezek szerint nagyon is felkelthette az egykori kormányzó figyelmét, Mednyánszky pedig Haynald Lajos kalocsai érseken keresztül, aki maga is lelkes botanikus volt, megkísérelte beszerezni a második kötetet is, ekkor kellett megtudnia, hogy az sohasem készült el.³⁹

Összegzőképpen elmondható, hogy Barra István Növénytanának szigorúan vett tudományos értéke csekély, az egyedi megoldásai és meglátásai miatt azonban ma is megkerülhetetlen tényezőként van jelen a magyar botanika történetében. Saját korában a mű sokkalta nagyobb megbecsülésnek örvendett, ezt pedig mi sem jelzi jobban, hogy 1844-ben a Magyar Tudományos Akadémia közgyűlésén „[...] Barra Istvánt, Pest vármegye tiszteletbeli orvosát, ki már 1841-ben adta

ki nagy szorgalommal és szép tudománnyal dolgozott növénytanát, mely természettudományi irodalmunkban dicsekvésünk tárgya lehet, s melyet szerző nagy áldozattal adott ki, levelező tagnak ajánlja Balogh Pál, Bajza József, Kubinyi Ágoston, Bugát [ti. Pál], Vállas [ti. Antal].”⁴⁰ Megválasztására azonban végül nem került sor.

Az 1840-es években érdeklődése ismét új irányt vett, mégpedig a geológia irányába. 1841-től több alkalommal részt vett Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlésein, előbb Pesten (1841), majd Kolozsváron (1844), Pécsen (1845) végül Kassán és Eperjesen (1846) is. Pesten és Kolozsváron ugyanazt az előadást adta elő, ez volt a 'Földtani és földismeit utazás a Dunától, Pest-, Csongrád-, Békés-, Bihar megyéken át a Körösösig, innen Kolozsvárig' címet viselő, majd Pécsen 'Pest megye kőszirti leírása' következett, végül a Kassán és Eperjesen tartott gyűlésen a 'Földtani és földismeit utazás, Pestváros kőbányái részéről Bajáig, innen a Duna partjától Újvidékig, Pétervárad, Zimony s Belgrádig, aztán Szerbiának természettanilag kitűnőbb helyein' című hangzott el. Mind a három előadás megjelent nyomtatásban is, a legelsőben elméletet állított fel a homoktorlódások képződésével kapcsolatban, amire a hivatásos geológusok is felfigyeltek: „[...]

ettől fogva Kiskőrös, Vadkert, Tázlár, Kötöny, Jakabszállás, Majsa, Kistelek helyekig, Szegedtől Ceglédig, kisebb nagyobb halmokból álló homokpad látható. Ezen vidékeken jó mélyen leásva szinte az említett földrétegekre akadhatni azzal a különbséggel, hogy itt a földtőzeg-terület az iméntinél jóval vastagabb, és hogy sok helyt a homok dombok körül elmállott tőzegtől létesült, mintegy kétlábnyi [kb. 0,62 m] vastagságú terméketlen fekete porhanyó föld mutatkozik. Ez a látvány azt bizonyítja, hogy ahol homokos sík rónaságain elsőben tenger feküdt, mely a különböző világtájékokról jött folyók által hordatatott kopadékkal [ti. hordalékkal] hosszú sor évek lefolyta alatt betelt, az után tó maradt helyében.”⁴¹ Az említett utazásokat valószínűleg kocsin, illetve gyalog tette meg, így sikerülhetett az ismeretanyagra szert tennie.

1847-et követően több írása már nem jelent meg. Amit biztosan tudunk, hogy a szabadságharc idején is betöltötte a Pest vármegyei főorvosi pozíciót Schmidt Jánossal együtt, 1849. május 14-én, a Kecskeméten tartott közgyűlés pedig ismét megerősítette őket ebben a minőségben, mivel az „[...] ellenségnek nem hódoltak.”⁴² A világosi fegyverletételt követően azonban, valószínűleg ugyanezért a cselekedetért, már nem tarthatta meg magasabb rangú állását, ettől fog-

dr. Barra István egykori síremléke az evangélikus temetőben (PSVK HGY)

³⁸ Kossuth Lajos: A természettudományi nem- és fajnevek magyarosításának kérdéséről (Helfy Ignáchoz írt levél), Torinó, 1884. Forrás: http://members.iif.hu/visontay/ponticul/rovatok/megcsapottak/kossuth_nem-faj.html (hozzáférés: 2019. szeptember 20.)

³⁹ Uo.

⁴⁰ Vízota Gyula: Tagajánlások az Akadémiában 1847-ig. In: Akadémiai Értesítő, 1906, 632. o.

⁴¹ Barra István pestmegyei főorvosnak földtani és földismeit utazása a Dunától Pest- Csongrád- Békés- Bihar megyéken át a Körösösig innen Kolozsvárig. In: Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Pesten tartott második nagy gyűlésének munkálatai, Trattner-Károlyi nyomda, 1842, 81-82. o.

⁴² Közlöny, 1849. június, 464. o.

va haláláig már csupán Kiskőrös mezőváros orvosa lehetett.⁴³

Munkáját becsülettel és lelkiismerettel végezte a hétköznapiakban, és a rendkívüli események idején is, utóbbiból életében még egyszer juttatott neki a sors. 1861-ben ugyanis az országgyűlés megtagadta az adók megszavazását, ezért országszerte a katonaság feladata lett a kivetett adó behajtása, akár erőszak árán is. Így történt ez Kiskőrösön is. A város, akárcsak az ország számos települése, megtagadta az adó befizetését, ezért 1861. július 9-én a Pest-Pilis-Solt vármegyei közgyűlés engedélyezte Kiskőrös mezővárosnak a házipénztárból 3000 ezüstitforint kifizetését a településre a fejedelmi adó behajtására érkezett 439 fő császári katonaság beszállásolásának és élelmezésének céljából. A csapat ugyanis több hónapon keresztül megszállva tartotta a várost, begyűjtve terményt, jószágot, pénzt, ez pedig kiváltotta a lakosság gyűlöletét. A már érlelődő erőszakos cselekedetre október 30-án került sor. Barra István jelentéséből a következő adatokat tudhatjuk meg a tíz sérültről: „[...] Folyó év október hava 30. napján esteli 10 órakor Gombár György kiskőrösi lakosnak házában több ide való lakos egyének az itt állomásozó több cs. kir. katonák által megsértettek és alól irt által megvizsgáltatván, következő állapotban találtattak: I. Rohoska Pál 55 éves egyének a feje tetején négy ujjnyi hosszán a főnek bőrén izmain és az alatta fekvő hártyákon egészen a csontig ható vérző éles eszköz által tetetett seb. II. Gombár György 49 éves, arc járomcsontján két ujjnyi hosszú, ugyanannyi szélességű zúzás csontig, a jobb halántékán egy mély karcolat. [...] X. Gombár György 5 éves gyermek bal keze fején 2 karmolás látható. Kelt Kiskőrösön, november 1-ső napján 1861. Dr. Barra István, Pest megyei volt főorvos.”⁴⁴ Ez volt a 41. báró Kellner tábornagy nevét viselő ezred katonáinak hírhedt garázdálkodása, amelynek következtében a városban az eredetileg még ebben az évben tervezett első Petőfi-szobor felállítását is el kellett halasztani a következő esztendőre.⁴⁵

Az egykori vármegyei főorvos és természettudós viszonylag fiatalon, 60 éves korában érte a halál. 1865. december 11-én hunyt el Kiskőrösön, itt is temették el az evangélikus temetőben, a szertartást Blázy (I.) Lajos lelkész végezte. Sírja 1992-ig létezett, ekkor az utolsó élő leszármazottja értékesítette. Nekrológja 1866-ban jelent meg az Orvosi Hetilapban, Dr. Magyar Sándor jegyezte: „[...] Dr. Barra István, Pestmegyének 1848 előtt egyik főorvosa, s Kis-Kőrös városának csaknem 30 éven át rendes orvosa. 58 éves

korában [ti. 60 évesen], 1865. évi december 11-én meghalt. Tisztelői kikísérték az örök nyugalom helyére, az élet fáradalmait által megtört testet átadták az enyészetnek. De hát egy ily kiváló szellemnek eltűnése, csupán a vidék érdekltségét költi-e fel? Elég-e, ha neve felemlítették azok között, kiknek ő enyhületet és gyógyulást adott? Néhány nap múlva két hónapja, hogy sírban fekszik, s a lapok még mindig késnek egy „Isten veled” búcsúszót mondani. Pedig ő nem csupán orvos volt, vagy inkább valódi orvos volt, ki az orvosi gyakorlat fáradalmait között is időt talált a természet nagy könyvének tanulmányozására. Ide vágó munkái közül kettőt ismerek, egyik „Pestmegyének természet-tudományi leírása.” 1839; a másik, „Magyarországi és Erdélyi elméleti és gyakorlati növénytan.” I. rész 1841. Már ezen két műve is mutatja, hogy ő a természettudós nevét megérdemli, hogy egy sokat hányatott élet kialszásakor, pályatársai utána sóhajtsák: nyugodjék békével!”⁴⁶

Művei:

Zágoni Nagy Ajtai Barra István: *Epe-kórság (cholera morbus)*, Trattner-Károlyi nyomda, Pest, 1831. 96 o.

Zágoni Barra István: Bölcselkedési vizsgálódás a növények egybefüggéséről az egyetemmel. In: SAS folyóirat, Vegyes tárgyú iratok az olvasni és tudni méltó minden ágaiból 9. szám, Pest, 1832, 30-69. o.

Barra István: Nemes Kraszna vármegye Zovány nevű helysége határában található hideg ásványvíz alkotó részei és egyéb tulajdonságai. In: SAS folyóirat, Vegyes tárgyú iratok az olvasni és tudni méltó minden ágaiból 12. szám, Pest, 1832, 89-92. o.

Homoród Almási Barra István: *Természetirati értekezés a három természetország lényei rokonságáról és párhuzamos kifejlődéséről*, Trattner-Károlyi nyomda, Pest, 1833. 24 o.

Homoród-Almási Barra István: *Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesült vármegyék természet-tudományi leírása*, Trattner-Károlyi nyomda, Pest, 1839. 176 o.

Homoród-Almási Barra István: *Növénytan, mely a magyarországi és erdélyi növény rendeknek, alrendeknek, ivadékoknak, alivadékoknak fűvészeti leírását, földrajzi elterjedését, távolabbi, közelebbi vegytani állványrészét, érzéki sajátosságát, orvosi, gazdasági, művészeti és gyári hasznának előterjesztését, a legérdekesebb kerti és mezei nemeknek előszámlálását, a leghaszonvehetőbb és legesmeretesebb fajoknak megnevezését, a legújabb természetvizsgálók és vegytanosok felfedezése szerint foglalja magában. Első rész: Kétszikű*

vagy kinövő növények, Pest, Trattner-Károlyi nyomda, 1841. 426 o.

Barra István pestmegyei főorvosnak földtani és földismeit utazása a Dunától Pest- Csongrád- Békés- Bihar megyéken át a Körörszigig innen Kolozsvárig. In: *Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Pesten tartott második nagy gyűlésének munkálatai*, Trattner-Károlyi nyomda, 1842, 81-85. o.

Barra István: Földtani és földismeit utazás a Dunától, Pest-, Csongrád-, Békés-, Bihar megyéken át a Körörszigig, innen Kolozsvárig. In: *Magyar orvosok és természettudósok ötödik nagy gyűlésének munkálatai V.*, Pest, 1845.

Barra István: Pest megye köszirti leírása. In: *Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűléseinek Munkálatai VI.*, 1846, 259-272. o.

Barra István földtani és földismeit utazása, Pestváros kőbányái részétől Bajáig, innen a Duna partjától Újvidékig, Pétervárad, Zimony s Belgrádig, aztán Szerbiának természettanilag kitűnőbb helyein. In: *Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Kassa-Eperjesen tartott hetedik nagy gyűlésének történeti vázlata és munkálatai VII.*, Halász Géza kiadása, Pest, 1847. 180. o.

Turán István

Az erdőtelki evangélikus imaház haranglábja. Valószínűleg a felső, kisebb harangot adományozta 1836-ban Barra István az egyháznak (PSVK HGY)

⁴³ Dr. Magyar Sándor: Barra István tr. emlékezete. In: Orvosi Hetilap, 1866. február 2. 124. o.

⁴⁴ MNL PML NO Safáry József szolgabíró iratai, Kiskőrös, 1856-1861. 3. cs.

⁴⁵ Turán István: Kiskőrös legrégebbi Petőfi szobrai. In: Honismeret, 2017/5. 35. o.

⁴⁶ Dr. Magyar Sándor: Barra István tr. emlékezete. In: Orvosi Hetilap, 1866. február 2. 124. o.

Gohér Mihály, a kiskőrösi származású aranydiplomás villamosmérnök

A gohér szó eredetileg egy régi magyar szőlőfajtát jelölt, amelynek fehér és kék fajtái is ismertek voltak. IV. Béla király a tatárjárás után olasz és vallon telepeseket hívott az országba, közülük többen Hegyalján telepedtek le. Valószínűleg ők hozták magukkal a furmint, bakator és a gohér szőlőfajtákat, s honosították meg a Magyar Királyságban. Ennek kapcsán alakulhatott ki a család neve is, akik szőlészettel foglalkozhattak. Kiskőrösre valószínűleg Maglód környékéről kerültek.

1728-ban Domonyban is volt egy Gohér Mihálynak nevezett adófizető egyén. A kiskőrösi, pontosabban a keceli – a vallásüldözés időszakában ugyanis Kecelen vezették a kiskőrösi anyakönyveket – anyakönyvekben 1747. január 29-én jelent meg először a család neve, amelyet időnként Gohilnek, Gohárnak is írtak. Ekkor Gohér Mihály (ti. nemzedékeken keresztül adták az utódoknak a Mihály keresztnévet) feleségül vette Szabó János lányát, Szabó Erzsébetet. 1750. december 29-én született meg János gyermekük, aki rövidesen meghalt. Az 1753. február 24-én született fiúgyermek ismét a János nevet kapta. Ez arra is utalhat, hogy talán Gohér Mihály édesapja is János volt. Ez

a névadási forma igen gyakori volt abban az időszakban. 1754. szeptember 29-én született Pál (ő is rövidesen elhunyt), 1756. január 11-én Pál, 1761. október 2-án Mihály, 1764. május 27-én Ádám, 1772. június 2-án pedig János. Első felesége az 1750-es években meghalt. Gohér Mihály újra megházasodott, s Göbeles Erzsébetet vette el feleségül, akitől az utolsó gyermekei születtek.

A kiskőrösi dinasztiaalapító Gohér Mihály 1784. június 1-jén hunyt el Kiskőrösön, az anyakönyv szerint körülbelül 50 éves korában, ennél azonban biztosan pár évvel idősebb lehetett. A család az idők folyamán terebélyesedett, szétágazott: voltak, akik földműveléssel foglalkoztak, de akadtak olyanok is, akik kézművességgel tartották el családjukat. Idővel Kiskőrös vagyonosabb családjai között tartották őket számon. A családból kiemelkedik Gohér János, aki az evangélikus temető létesítésére területet adományozott Kiskőrös városának, és Gohér Mihály, aki több éven keresztül bírója volt a településnek. Az ő tisztségviselője alatt, 1875-ben fejezték be az evangélikus templom újjáépítését, valamint a torony tetejét. 1877-ben felállították a Kisded Óvodát, 1878-ban, Bosznia-Hercegovina megszállása idején a városnak sok fuvart kellett vállalnia a hadsereg részére. 1880-ban egy kisebb földrengés rázta meg Kiskőröst, 1881-ben a Budapest-Zimony vasútvonal építéséhez ingyen földterületet, kézi napszámosokat, s Hartáról hozott téglákat juttatott az építkezésekhez, majd 1882-ben megnyitották az elkészült vasútvonalat a város nagy örömeire. Több évi regnálása idején Kiskőrös jelentős fejlődésen ment keresztül.

Gohér Mihály a 20 éves Gyuricza Ilonával kötött házasságot 1849. november 12-én. A házasságból született 1853. július 17-én Ilona, 1859. május 6-án Mihály (meghalt 1859 júniusában), 1860. augusztus 17-én Ilona (meghalt 1860. október 24-én), 1863. március 21-én Anna, 1866. március 18-án József, 1869. január 26-án Ilka, 1872. július 12-én Mihály. Ifjabb Mihály is apja nyomdokába lépett. Aktívan részt vett a városi közéletben. Hosszú időn keresztül Kiskőrös közgyámjaként egyengette a családok életét. Emellett takarékpénztári igazgató és földbirtokos is volt. 1894. október 17-én házasodott meg, feleségül vette Ambrus Pál és Ondriska Anna 18 éves lányát, Zsuzsannát. Frigyüket bő gyermekáldás követte: 1895. október 21-én született Mihály, 1897. október 3-án László, 1902. szeptember 12-én Zsuzsanna, 1904. november 29-én József, 1907. szeptember

*Gohér Mihály aranydiplomás
villamosmérnök (1895-1975)*

tember 30-án József, 1910. június 15-én Ferenc, 1916. szeptember 24-én Ilona (Ő öntette szülei emlékére 1924-ben Sopronban a kiskőrösi evangélikus templom mai középső harangját) és János.

Gohér Mihály az elemi iskoláit Kiskőrösön végezte, utána a szarvasi Evangélikus Gimnáziumban folytatta tanulmányait. Követte édesapja példáját, aki szintén ebbe az iskolában is tanult, jó tanulmányi eredményei miatt ösztöndíjat is kapott. 1910-ben jeles osztályzata miatt Busbach Péter volt országgyűlési képviselőnek, a budapesti ág. h. evangélikus főgimnázium egyházi hatósága által megküldött Viharos emberöltő című két kötetes művét kapta jutalmul. 1912. május 3-4-én a lövésztanfolyamok végzett növendékei részére lövészversenyt rendeztek Gyulán. Ezen Gohér Mihály tiszteletdíjat és ezüstérmet nyert. 1914-ben jeles eredménnyel érettségizett a szarvasi gimnáziumban, tanulmányi sikerét azonban beárnyékolta, hogy közben kitört az első világháború, rokonságából is többen bevonultak a közös hadseregbe. A gimnázium elvégzése után rögtön jelentkezett katonának. A kiképzése után a császári és királyi 68. gyalogezredhez került. Harcolt az orosz és az olasz harctéren is. Bátorsága és hősiessége miatt gyorsan emelkedett a ranglétrán, a háború után vitézzé avatták. A békésebb idők beköszönteivel tovább folytatta tanulmányait immár Budapesten. 1922-ben szerzett gépészmérnöki oklevelet a Műegyetemen, oklevelének száma 7430. 1922-től a Ganz Villamossági Gárban dolgozott, mint tervező mérnök, 1934-től osztályvezető főmérnök, 1938-tól főosztályvezető helyettes felügyelő, 1942-től főfelügyelő, 1944-től műszaki tanácsos.

*Gohér János sírja és emléktáblája
az evangélikus temetőben (PSVK HGY)*

Munkaterülete volt az egyfázisú és háromfázisú, szinkron generátorok számítása és tervezése. 1937-ben megtervezte a világviszonylatban is kiemelkedő 3000 LE-s, 12 pólusú hengersorhajtó motort, mely 13,7 t súlyával versenyképes volt a Nyugat-európai gyárak 19 t súlyú motorjaival is. Az 1940–1950-es években a Borsodi Vegyi Kombinát 3550 LE-s, 48 pólusú kétikalickás forgó részű kompresszorhajtó, valamint a Ganz-próbatere 4000 LE-s, percnként 3000 fordulat-számú, szinkronizálható pörgető motorját tervezte. Tevékenyen részt vett a Kandó-féle fázisváltós, valamint a B. C. jelű villamos

Gohér Mihály egykori községi bíró sírja az evangélikus temetőben (PSVK HGY)

mozdonyok és a tiszalöki 4800 kW-os, 80 pólusú vertikális hidrogenerátor tervezésében. A Magyar Elektrotechnikai Egyesület életében 1923-tól vett részt. A Mérnöki Szakosztály titkára, majd elnöke volt. 1925-től az Elektrotechnika folyóirat szerkesztője, felelős szerkesztője, majd főszerkesztője lett. Élete során 60 cikke és közleménye jelent meg. Szinkronizált és kompenzált indukciós motorok című tanulmányáért 1924-ben Zippernowsky-díjjal tüntették ki. Az 1939-1942. években a Budapesti Műszaki Egyetem Villamosgépek Tanszékén megválasztott tanársegéd volt. Közben aktívan tevékenykedett a szarvasi öregdiákok egyesületében. Éveken keresztül pénzügyi ellenőrként felügyelte a gazdálkodást. A nagyobb összejöveteleken ő köszöntötte az egybegyűlteket. 1942-ben, a Ganz-gyár közelgő centenáriuma előkészítése során a gyárról szóló monográfia

megírásával megbízott Berlász Jenő a gyár főmérnökeinek segítségét kérte. Gohér Mihály, Gras Viktor és Jób Imre közreműködésével bizottság alakult Vámosy Károly műegyetemi tanár vezetésével. Nevezettek segítségével folyt le az anyaggyűjtés, a problémák tisztázása, s közösen dolgozták ki a monográfia tervét is.

Gohér Mihály 1928. november 17-én, Budapesten megházasodott, s feleségül vette Sáfár Pál és Schávolt Józsa lányát, a nála 12 évvel fiatalabb Annát. Az első kerületben telepedtek le. A második világháború alatt, mint inaktív katonatisztet előléptették főhadnaggyá. Ez némileg bonyolultabbá tette az életét a háború után, mivel 1945-ben igazoló bizottság előtt kellett megjelennie, s bizonyítania kellett, hogy nem követett el háborús bűncselekményeket. Miután sikeresen vette ezt az akadályt is, folytatta polgári pályáját. 1951-től a Villamosgép és Kábelgyár műszaki tanácsadójaként működött, a zárt felületi hűtéses, kefeeltolós hegesztőmotorok tervezését irányította. A Hejőcsabai Cementgyár részére megtervezte a 7000 LE-s, 38 pólusú szinkronozott aszinkron cementmalom-motort és vezette a háztartási mosógép, valamint az EVIG (Egyesült Villamosgépgyár) felületi hűtésű motor-sorozatának tervezését. A Villamosgép és Kábelgyárban dolgozott 1966-os nyugdíjba vonulásáig. A Mérnöki Továbbképző Intézetben 1949-1955 között két előadássorozatot tartott. A BME Villamosgépek Üzemtana Tanszékének meghívott előadójaként 1956-1959-ben Villamos hajtásokat adott elő. Címzetes egyetemi docensi címet kapott 1968-ban. A Mérnöki Továbbképző Intézetben tartott előadásainak anyaga jegyzet formájában is megjelent. Állandó szakértője volt a Csepel Vas- és Fémműveknek, az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottságnak. A

Magyar Elektrotechnikai Egyesület 70 éves fennállása alkalmából a Bláthy-díjat kapta meg, a Budapesti Műszaki Egyetemtől pedig aranydiplomát kapott 1973-ban. A Kari Tanács titkos szavazással, egyhangúan javasolta az aranydiploma kiadását számára. Gohér Mihály villamosmérnök 1975. április 17-én hunyt el Budapesten, a Farkasréti temetőben temették el.

Források:

Borosy András: Pest–Pilis–Solt vármegye 1728. évi regnicoláris összeírása II. - Pest Megye Múltjából 8. Budapest, 1997.

Budapest Főváros Levéltára, XXV. 2. b. A jogszolgáltatás területi szervei. Budapesti Népügyészség iratai. Büntető iratok 12351 – 1945. sz. Gohér Mihály elleni eljárás iratai.

Magyar királyi József nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem kiadványai 1934-1949.

Magyar királyi József nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem tájékoztatója, 1940-1942.

MTI Napi Hírek, 1938. március 2.

Budapesti Műszaki Egyetem - tanácsülések, 1967-1968, 1968. április 22.

Berlász Jenő: A Ganz-gyár első félszázada, 1845-1895. In: Tanulmányok Budapest Múltjából 12. 1957.

Technikatörténeti szemle.

Evangélikus Gimnázium, Szarvas, 1912.

Budapesti Műszaki Egyetem jegyzőkönyvei (1949-1991), HU BMEL 5/a., 5/b. Budapesti Műszaki Egyetem - tanácsülések, 1972-1973, 1973. május 28. (1547-1895).

Nádor Jenő: A Szarvasi Ág. Hitv. Ev. Vajda Péter Gimnázium története, Budapest, 1934.

Magyar Életrajzi Lexikon.

Magyarországi Evangélikus Egyház anyakönyvei.

Bella Tibor Zoltán

Fájdalomtól megtört szívvel tudatjuk mindazokkal, akik ismerték és szerették, hogy

Gohér Mihály

c. egyetemi docens, aranydiplomás villamosmérnök

1975. április hó 17-én, életének 80-ik, boldog házasságának 21-ik évében, váratlanul elhunyt.

Drága halottunk földi maradványát 1975. április hó 30-án, 1 órakor a **Farkasréti temető** halottasházából, az evangélikus egyház szertartása szerint helyezték örök nyugalomra.

Budapest, 1975. április hó.

EMLÉKÉT SZERETETTEL ŐRIZZUK!

Gyászolják:

Felesége, lányai, vejei, unokái, testvérei, rokonai, barátai.

Lakeim: Bp. XI., Vőfély u. 1.

nyv 13

Gohér Mihály gyászjelentése (OSZK)

A Kiskőrösi Evangélikus Templom rövid története

A kőtemplom felépítése

Nem véletlenül emlegették az ország „kalapos királyát” Kiskőrösön évtizedeken át „boldog emlékezetűnek”. A rendelet hatályba lépése után nem sokkal a helyi evangélikusok az elöljáróság és talán a földesúr segítségével megkezdték az egyház újjászervezését, majd kérvényt nyújtottak be a Helytartótanácshoz, hogy templomot építhesse nek maguknak és szabadon gyakorolhassák vallásukat. A kérelem kapcsán bizottság szállt ki a településre, hogy megvizsgálják annak jogosságát. Érdekesség, hogy a rendelet abban az esetben engedélyezte templom felépítését, ha az adott településen legalább száz protestáns család élt, a Kiskőrösön vizsgálódó küldöttség azonban „nem talált” ennyi evangélikust. Ezért a Helytartótanács

A Kiskőrösi Evangélikus Egyház 1815-ben készült pecsétjének nyomata (Kiskőrösi Evangélikus Egyházközség Irattára)

1782-ben a nyilvános vallásgyakorlás helyett csupán a magán vallásgyakorlást engedélyezte: „[...] megtörténvén s befejeztetvén az ág[ostai]. hitvalláshoz tartozó kiskőrösiek körüli vizsgálat, akik azt kérték, hogy a nyilvános vallásgyakorlat engedtesse meg nekik, s e vizsgálat ezen Pesti Comito [ti. comissio - tanács] által folyó. év október 2-án ide leküldetvén, s fent említett kérelmezők, akiket a kívánt nyilvános vallásgyakorlat, mint semmiféle címen meg nem okolt vallásgyakorlat éppen meg nem illet, [...] önékik a privát vallásgyakorlat a Resolutio [ti. türelmi rendelet] 2. pontjának fent citált [ti. idézett] B. pontja értelmében megengedetik, úgy, hogy a most felemlített Királyi Resolutio előírása szerint továbbra is kötelesek megfizetni a stólat [ti. egyházi szolgáltatásokért fizetett pénzösszeg] a katolikus plébánosnak.”¹ Ez azt jelentette, hogy templomot toronnyal ugyan

nem, de imaházat, amelynek ablakai és ajtói csakis az udvari rész felé néznek, építhettek. Emellett a bizottság kijelölte az építkezés helyét, amely megegyezik a mai helyszínnel, ám akkoriban ez a Sáhor-patak mocsaras, ingoványos partvidékét jelentette a korabeli faluvégén, egy igencsak félreeső helyen.²

A hívek azonban nem csüggedtek. 1783 márciusában előbb meghívták lelkésznek a Nógrád vármegyei Libericséről Jeszenszky Jánost, majd hozzáfogtak az imaház építéséhez. Előbb a település melletti Nagyrébtől termésköveket, ún. pusztai mészköveket bányásztak, majd ezeket 4-6 ökrös szekereken hordták a posványos területre, ahol előbb szétterítették, majd amikor elég stabilnak ítélték meg a területet, földdel és lazább homokkal befedték őket. A megemelt és feltöltött talajon így már megkezdődhetett az építkezés. A földesúr állítólag a mai kalocsai vasút és a soltvadkerti út találkozásánál, a pályától százlépésnyire, nyugati irányban jelölte ki a vályogvetés és a téglaegetés helyét, itt készült a templom építőanyaga, ez lenne tehát a magyarázat a terület mély, gödrös mivoltára. A lelkiismeretes munka eredményeképpen az épület 1784-ben elkészült.³

1792-ben azután újabb kedvező változás történt: a kiskőrösiek kérték az evangélikus hívek újraszámolását, majd miután az újabb bizottság már több mint 100 főt vett nyilvántartásba, így a Helytartótanács leiratban engedélyezte a torony építését a már meglévő imaház mellé. Még ebben az évben hozzá is fogtak, ám igen hamar kiderült, hogy az a pusztai mészke és homokkő alapozás, amely az imaházat (ekkor) még elbírta, a torony tömegét már képtelen volt megtartani, a feljegyzések szerint a félig kész építmény július 12-én délben, amikor a munkások pihentek, nagy robajjal összeomlott. Szerencsére emberéletben nem tett kárt, ám a törmelékhalmoz elhordása után egyből kiderült a probléma oka, a beszakadt termésköréteg ugyanis megmutatta magát. Ezt követően a megsüllyedt réteget újból kiásták, majd a Szücsi és Tabdi erdőkből hatalmas tölgyfa törzseket hoztak be, ezeket pedig cölöpként leverték, így adva biztos tartást a leendő templomtoronynak. A fennmaradó helyet agyaggal és törmelékkel töltötték ki, majd erre az alapra épült fel 1794 szeptemberére a mai torony, igaz korántsem a mai süveggel.⁴

Figyelemre méltó tény, hogy ennek ellené-

Leska István sírja az evangélikus temetőben (PSVK HGY)

detileg náddal, esetleg fazsindelyekkel fedhették be, ezek azonban igen hamar elkorhadtak, ezért haladéktalanul szükségessé vált a szerkezet felújítása, és a földem újbóli befedése, immár megfelelőbb anyaggal, valószínűleg cinkbádoggal. A kivitelezésre 1820 és 1822 között került sor, ekkor kötött szerződést a helyi egyház vezetése Herczeg József ácsmesterrel, aki a munkálatokat végrehajtotta, ezek után pedig a tetőszerkezet ebben a formában maradt egészen 1874-ig. Mivel a szerződés eredeti példánya ma is fellelhető, ezért szövegét a mai nyelvtani szabályok szerint, teljes egészében közöljük:

„Contractus

Mely szerint egyrészt Herczeg József ácsmester, másrészt pedig a Kiskőrösi Evangélikus Eklézsia közönsége, a torony tetejének bádoggal leendő befejezése állapotában, köz és önkényes egyezségünk mellett a következők pontok és feltételek szerint, és a törvénynek legjobb értelme szerint leendő megtartására magunkat in solidum [ti. egyetemben] lekötöztük, úgymint:

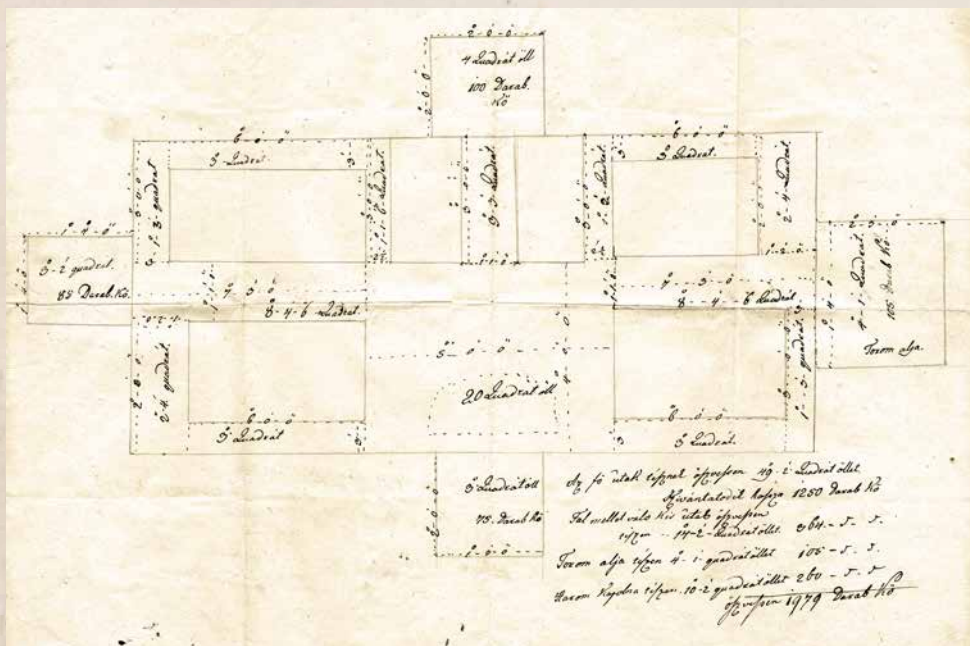
Először én, alulírott Herczeg József arra kötelezem magamat, (1.) hogy a toronynak volt ócska zsindelyét levertvén minden megkívánt

¹ Kiss Béla: Kiskőrös története, kézirat, 1954, Az evangélikus egyház című fejezet, 7. o. továbbá: <https://kiskoros.lutheran.hu/gyulekezet.php?oldal=multunk> (Hozzáférés: 2019. augusztus 6. 10:46)

² Kiss Béla, i. m. A kiskőrösi evangélikus templom története c. fejezet 3. o.

³ Uo.

⁴ Uo.

A templom alaprajza az 1874-75-ös újjáépítés időszakából
(Kiskőrösi Evangélikus Egyházközség Irattára)

belső hibáit, tudományom legjobb értelmére szerint becsületesen meg fogom reparálni [ti. javítani]. (2.) Bádóg alá megkívánt boltozatát, és különösképpen egész újonnan leendő bedeszakázását megtenni. (3.) A megkívánt állásokat akár ács, de kivált bádógos munkához szükségeseket, a bádógos mesternek egyetértésével elkészíteni. (4.) Templom tetejének hibáit kizsindelyeztetni és helyesen megreparálni, úgy szintén. (5.) A szükséges lécszárakat [ti. tetőszerkezet], mely a templom tetején állandóan fog azután is maradni, valamint szintén a szükséges csigát is újonnan megcsinálni köteles leszek. Ellenben másodszor mi, Kiskőrös mezővárosa Ágostai Vallást valló Evangélikus Szentegyház Elöljárói, és közönsége kötelezzük magunkat, (1.) a fent tisztelt ácsmester ökegyelmének, Herczeg József úrnak, a már előre bocsájtott cikkelyekben kifejezett becsületes ácsmunkáért általában 700 Ft, azaz hétszáz Rh[énes, ti. Rajnai] [forinto]kat váltóban fizetni. (2.) Legényeink kívül, kiknek szállásadással ugyan, de azon kívül fentivel egyébbel, magának mester úrnak mindenkor itt nálunk való létekor tisztességes és becsületes tartással és accomodációval [ti. ellátás] tartozni fogunk. (3.) Forspontot [ti. szállítás] mester úrnak mindig, legényeinek pedig csak az ő rendelkezéséből ajánljuk. (4.) Minden néven

nevezendő materiálekát [ti. építőanyag] ki fogunk állítani. (5.) E contractus [ti. szerződés] kötések előzésül mester úr kezéhez levettünk 100, azaz száz váltó forintokat, melyek a végső computuskor [ti. elszámolás] az egész kialakuló summába [ti. végösszeg] imputáltatni [ti. beletartozni] fognak. Végtere

A nem remélt, akár gondatlanság, akár vigyázatlanság vagy nem tudás által is, akár állásokban, vagy akármely más ácsmunkában történő kárnak pótolását magára vállal a már többször is nevezett Herczeg József mester úr.

Mely ebbéli köz- és önkényes egyezségünk nagyobb volta ereje és elhitele végett kiadtuk egymásnak két egyforma példányban.

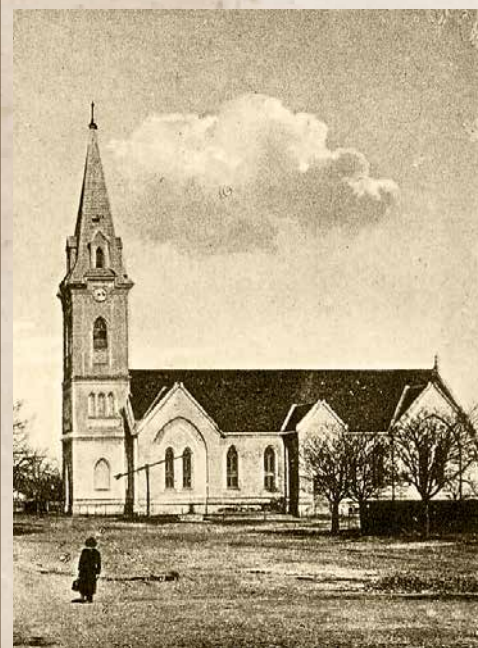
Kelt Kiskőrösön szeptember hónapnak 4. napján 1820. esztendőben. Aláírók: Herczeg József ácsmester, Kiskőrös mezőváros evangélikus egyházának előjárói és közönsége, Safáry János eccl. inspector [ti. az egyházközség felügyelője]. Kiadta Fekete János, a város hitelteljes jegyzője. [...]

Alulírott megismétlem, hogy a contractus szerint megállapított ácsmunkák bére a Kiskőrösi Evangélikus Eklézsia pénztárából minden hiba és fogadkozás nélkül kezemhez szolgáltatott, és mindenképpen tökéletesen kielégítve leszek, ezen aláírással bizonyosságot teszek.

Kiskőrösön Kisasszony havának [ti. szeptember] 23. napján, 1822. esztendőben.⁷

Belső mennyezete a templomnak ekkor még nem volt, azt csak 1833-ban készítette el Fischer Ágoston építőmester, aki tizenkét évvel később a paplakot is felépítette a templomépület közvetlen szomszédságában.⁸ A templom aljának kikövezése 1835-ben valósult meg, 1350 darab kőlappal.⁹

Kemény János kiskőrösi evangélikus lelkész 1881-ben kivonatosan, de kibővíve az azóta eltelt időszak történéseivel, újra közreadta nyomtatásban Leska István 1810-ben megjelent művét, ebben pedig beszámolt saját korának legnagyobb vállalkozásáról, amely nem csak a templom felújítását, de tulajdonképpen újjáépítését is jelentette.¹⁰ A mocsaras talaj, és a hiányos statikai ismeretek eredményeképpen ugyanis a falak megrepedeztek és a templomépület állaga oly mértékben megromlott, hogy egy 1857-es vizsgálat folyamán az egyház vezetése ugyan használatát tovább engedélyezte, de felújítását is célul tűzte ki. Erre a felújításra azonban még hosszabb ideig nem került sor, csupán a szú rágtá gerendák és a tető aládúcolását sikerült megoldani, ezt Czeffer Pál helyi ácsmester végezte el 1859-ben.¹¹

A Kiskőrösi Evangélikus Templom századforduló éveiben (PSVK HGY)

⁵ A bibliai cseh nyelvű eredeti ének először 1810-ben, később 1881-ben jelent meg nyomtatásban. Magyarra fordította: Kováts Györgyné.

⁶ Uo. továbbá:

⁷ Szerződés a Kiskőrösi Evangélikus Egyházközség és Herczeg József ácsmester között a kiskőrösi templom tornyának és tetőszerkezetének bádógozásáról. Forrás: PSVK HGY

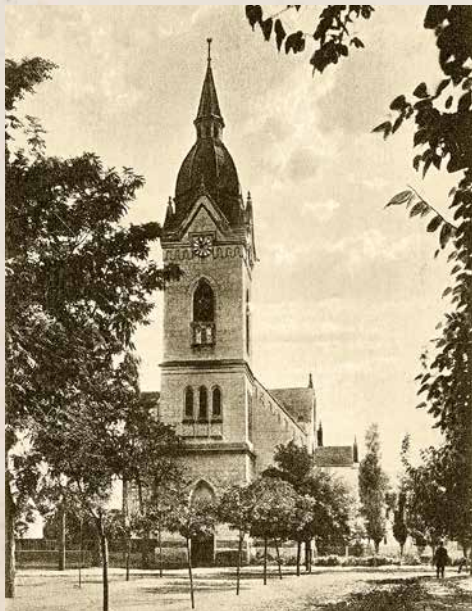
⁸ Kiss Béla, i. m. Az evangélikus egyház című fejezet. 12. o.

⁹ Uo. 14. o.

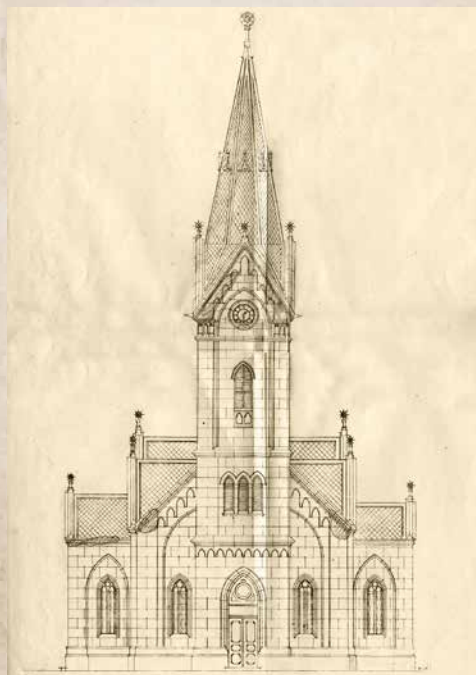
¹⁰ Lelki énekecskék, melyek a kiskőrösi evangélikus egyház újra épült és szentelt Isten háza emlékének felújításakor énekelnek minden év november 1-e előtti vasárnapján. Leska Istvántól, szintén ennek az egyháznak egykori Isten igéje hirdetőjétől és a fent nevezett egyház és annak felújított Isten háza rövid története. Újra felvéve Kemény Jánostól, ez idő szerint ugyanennek az egyháznak az isteni ígét hirdető prédikátorától. Kinyomtatva Hornyánszky Viktornál, Budapest, 1881. Fordította: Kováts Györgyné, gépelt irat, PSVK HGY. (továbbiakban: Kemény, 1881)

¹¹ Kiss Béla i. m. Az evangélikus egyház című fejezet. 26. o.

Gyűjtést szerveztek a hívek körében, a befizetett összegekből leginkább téglákat égettek, ezek értékesítése révén pedig növekedhetett a renoválásra szánt alap tőkéje, amely 18 év alatt tizenegyezer aranyra és százhatvanháromezer téglára nőtt. Ekkor, 1874. február 25-ét követően ugyanis már nem lehetett tovább halogatni a munkálatok megkezdését. Ezen a napon az ülésezett az egyházkerületi gyűlés, akik végül szakértő bizottságot küldtek a településre. A helyszínre érkező testület tagjai, köztük két kecskeméti szakértő, megállapították, hogy a templom életveszélyes állapotban van, majd miután a megyei hatóságokkal közölték a tényeket, ők az istentisztelet megtiltása és az épület bezárása mellett döntöttek.¹²

A templom az új toronysüveggel az 1920-as években (PSVK HGY)

Egy a templom 1913-ban készült tervei közül. A toronysüvegen végül 1914-ben módosítottak, ekkor nyerte el mai formáját (Kiskőrösi Evangélikus Egyházközség Irattára)

A kiskőrösi gyülekezet vezetésének ezek után nem maradt más választása a cselekvésen kívül. Nem sokkal a tiltó határozat kézhezvétele után küldöttség utazott Budapestre Székács József bányakerületi püspökhöz, aki két kiváló építész ajánlott a Kiskőrösi figyelmébe: első helyen Kéler Napóleont, második helyen pedig Benkó Károlyt. A kapcsolatfelvételt követően Kéler Napoleon elkészítette az újjáépítendő templom tervrajzát, amelyet az kiskőrösi egyhangúan elfogadtak, viszont a kivitelezési munkálatok kapcsán megállapított 48.000

doggal, a tetőt pedig díszes cseréppel fedték be. A megrepedezett falakon aláfalazással igyekeztek segíteni, továbbá felül előbb 1 ölnyre (körülbelül 1,9 m) visszabontották, majd gerendákkal is megerősítették őket. Az eredeti falakból minden bizonnyal alig maradtatott valami. A keleti oldalon a sekrestyét, az utcai oldalon pedig a főbejáratot magasították meg, a két soros rövid kis ablakok helyére nagyméretű, gótikus stílusú ablakok kerültek, minkét oldalra, összesen 8 darab. A mennyezetet szintén a gótikára jellemzően megemelték, a régi karzatot elbontották, helyette két oldalkarzatot és egy nagyméretű (összekötő) középső karzatot építettek, majd az összes ajtót kicserélték, a padokat pedig felújították és tokkal vették körbe. A templom padlóját kolheimi kővel rakták ki. Kemény János megemlítette, hogy a famunkákat Kuszka Sándor és egy Trepák nevű helyi asztalosmesterek végezték. Mivel a szer-

Az 1967-es templomavatás emlékére kiadott levelezőlap (PSVK HGY)

aranyat magasnak találták, így a munkára végül Benkó Károllyal kötöttek szerződést, aki 44.500 arany értékben adta le árajánlatát. Azonban az összeg nem állt rendelkezésre, ezért egyrészt az egyházi vezetés a hívekre harmincezer arany értékű adót vetett ki, másrészt az előleg gyanánt kifizetett részt hitelből fedezték.¹³

Az építkezés 1874. július 15-én kezdődött, és bő egy évvel később, 1875. július 21-én fejeződött be. A leírásból tudjuk, hogy az 1820-ban készült tetőszerkezetet teljesen újjá kellett építeni, a toronysüveget cinkbá-

zódás nem tartalmazta az oltár és a szószék elkészítését, ezért ezt a kivitelezési munkálatok befejezése után kellett megoldania az egyház vezetésének: Csepreghy János pesti asztalosmester 1.500 aranyért készítette el őket. A régi orgona javítását Ország Sándor budapesti orgonaépítő mester vállalta, azonban az elvégzett munka nem vezetett eredményre, ezért Tronner Géza, a pécsi Angster gyár képviselője építette újjá a hangszert.¹⁴ A kész, szinte új templomot 1875. november 1-én szentelte fel Sárkány Sámuel pilisi esperes lelkész.¹⁵

¹² Kemény, 1881, 7. o.

¹³ Uo. 8-9. o.

¹⁴ 1908-ban már újabb javításokat nem vállalt az egyház presbitériuma, új hangszer építése mellett döntöttek, amelyet a budapesti Rieger Ottó cége készített el, később az 1940-es években pécsi Angster cég munkatársai villamosították. Eltekintve a felújításoktól, ez a mai orgonának felel meg.

¹⁵ Uo. 10. o.

Csupán érdekességként említjük meg, hogy az 1880-as évekre a templomba járó hívők létszáma oly mértékben megnőtt, hogy ez társadalmi konfliktusokhoz vezetett, ezért a képviselőtestületnek és a vezetésnek szabályoznia kellett az ülésrendet. Határozat született arról, hogy az istentiszteleteken a lányoknak állniuk kell, a fiatalasszonyok hátul, az idősek az első padokban foglalhattak helyet. Az iparos lányok ugyan ülhetek, de csak középen, vagy hátul, az oltárral szemben lévő hátsó padokban pedig a lelkészek és a tanítók családtagjainak nőtagjai ülhetnek. S hogy a többi pad kinek a részére volt fenntartva? Természetesen a férfiaknak, közülük is az elitnek, valamint családfőknél jutottak a frekvenciátaltabb helyek. Ez a szabályozás vált aztán szokássá, amely az 1960-as évekig többé-kevésbé megmaradt, végül az ún. kivetkőzéssel [ti. népviselet elhagyása] és a hagyományos társadalm szerkezet felbomlásával vált csak a múlt részévé.¹⁶

Sajnos a torony tetőszerkezete 1910-re ismét kritikus állapotba került, olyannyira, hogy júniusban a hatóságok felszólították az egyházközség vezetését, hogy 4 óra alatt le kell bontaniuk az életveszélyessé vált süveget. Az elbontás csakugyan megtörtént néhány nap alatt, a nyílást pedig csonka, lapos tetővel fedték el.¹⁷ Még 1911-ben felkérték Lehoczky János kiskőrösi származású építésmérnököt, hogy a javításra tervet és költségvetést is készítsen, majd 1913-ban szerződést is kötöttek vele a kivitelezési munkálatok lebonyolítására, összesen 100.000 korona értékben, amely a templomépület külső tatarozását is tartalmazta.¹⁸ Emellett az újabb falrepedések miatt az alapot is több helyen kibontották és megerősítették,¹⁹ valamint hogy megakadályozzák a templomfalak újabb megindulását, egy mennyezetet tartó szerkezetet kellett megalkotni: Lehoczky János ezt úgy oldotta meg, hogy mind a két oldalon a régi falat 4-4 helyen kivésette és vasbeton oszlopokat építtetett be, jelentősen megerősítve az épületet, mindezt ráadásul úgy, hogy esztétikailag sem rontotta a belső tér képét.²⁰ A munkálatok döntő többségével 1914 júliusára el is készült, a templom mai alakját ekkor nyerte el. A legszembetűnőbb változás egyértelműen az volt, hogy a régi gúla alakú süveg helyett egy barokkos elemeket is mutató, rézlemezekkel borított szerkezet került a torony tetejére, továbbá július 12-én az építőmesterek felhúzták és

rögzítették a csúcson a jól ismert csillagdiszt. Erről az eseményről a helyi újság tudósítója is megemlékezett, az utolsó szakasz alapján azonban nehéz eldönteni, hogy a hívek, avagy az újságíró volt valójában elégedetlen a csillag motívumával:

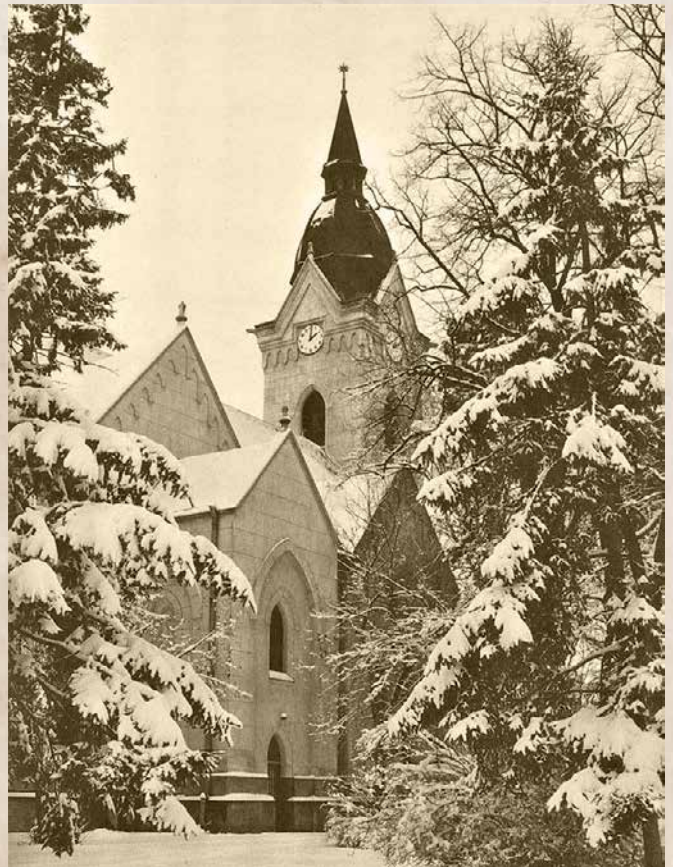
„[...] Kiskőrös lutheránus lakosságának ritka ünnepi aktusban volt része a múlt vasárnap délutánján. Ekkor helyezték el az ev. templom újra épülő tornyán az Ige megtestesülésének egyházi szimbólumát, a csillagot. Már a kora délutáni órákban egész rajokban lepte el az ünnepelőbe öltözött nép sokadalma a templom környékét, hogy szemlélője legyen a pillanatnak, amikor a fekete lepelbe burkolt aranyos csillag elfoglalja égi trónusát. Délután 3 órakor érkezett meg az egyház presbitériuma, élén Blázy (II.) Lajos székes lelkésszel. Pont fél 4 órakor vette kezdetét az egyházi szertartás a székes lelkész alkalmi beszédével, aki, miután a késő unokák számára a jelenkor üdvözetét, a mai egyházgyülekezet emléklapját elhelyezte a csillag belsejében, azt megáldotta s a hívők lelkéig ható magasztos szavak kíséretében bocsátotta útnak a fényes, aranyozott csillagot.

„Torony! Kézze csinált emberi mű, ég felé mutass, mint egy mutatóujj, fel, ahonnét jön a mi segítségünk! Csillag, fényes csillag, te, mely pár perc múlva fent a magasban leszel: vezess minket, mint egykor ama napkeleti bölcseket lélekben Jézusunkhoz, hogy szívünk kincseit, a hit aranyát, az ártatlanság mirháját, és az áhítat tömjénét rakjuk az Úr lábaihoz! És te, újkori találmányok csodadolgai sorozatának kezdő láncszeme, felnyúló fényes ércscsúcs, mely hívatra vagy a romboló villámot magadba vonzani, hogy ne ártson senkinek és semminek. Példázd nekünk azt, aki ama pusztában felemelt ércbíró példázott, az ítélet nagy vilámlármáját, az Úr Jézus Krisztust, ki tegnap és ma és mindörökké ugyanaz, kinek legyen dicséret és dicsőség, tisztelet és hála, most

is és mindig, és mindörökkön örökké. Ámen!”

A csillaghúzás közben egy kis baleset is történt. Ugyanis a felvonó kötel megoldódott, s a csillag a torony lábánál levő állványra visszahullott, miközben egy sugara elgörbült. Persze a babonahívó nép rögtön kész volt a véletlent ómennek elkeresztelni, pedig az egész balesetnek az a természetes magyarázata, hogy az alkalmazott köteleket nem csomózták össze kellően.

Az ünnepély után, melyen az időközben megeredt eső dacára rendkívül sokan vettek részt, a toronyépítő munkásokat Lehoczky János építővállalkozó és a hívek közül többen gavallérosan megvendégelték. E helyen jegyezzük meg, hogy az ünnepély ideje alatt, úgy a presbiterek, valamint a hívők köréből is sokak részéről hallottuk kifogásolni az egyházi vezetőség azon intézkedését, hogy a renoválás alatt álló torony csúcsára nem a kereszténység általánosan elfogadott szimbólumát, az egész emberiséget a megváltás és a megszentelés útjára hívó keresztet, hanem eltérőleg csupán a napkeleti bölcseket a megígért Messiás bölcsojéhez vezető csillagot tűzette. Nem a

A templom és a téli templomkert 2000 körül
(Subáné Kiss Krisztina felvétele)

¹⁶ Kiss Béla i. m. Az evangélikus egyház című fejezet. 31. o. A népviseletbe öltözött lányok még az 1950-es években is az utakon álltak, míg fent a karzaton a legények foglaltak helyet, tekintetükkel a lányokat fürkészve, hogy a délutáni korzón kinek is szeretnének udvarolni. Ugyanígy megvolt a bevonulás és kivonulás rendje is, hiszen a három bejárat közül mindenki csupán egyet, a lakóhelye irányába mutatót, vehetett igénybe.

¹⁷ Uo. 37. o.

¹⁸ Suba György: Adatok, iratok Kiskőrös múltjából, második kiadás, Kiskőrös, 2018., 200. o.

¹⁹ Kiss Béla, i. m. A kiskőrösi evangélikus templom története c. fejezet, 5. o.

²⁰ Az evangélikus templomok adataira vonatkozó kérdőív, a válaszokat és a mellékelt leírást összeállította dr. Murányi György igazgatólelkész, 1943-ban. Forrás: PSVK HGy

megváltásnak, Jézus mennyei küldetésének beteljesülését példázó keresztet, a szeretet valóságának örök szimbólumát, hanem egyszerű földi megtestesülésének kifejezőjét: a csillagot.

És eltekintve attól, hogy az egész világon mindenütt a legtöbb ev. templom tornyán kereszt ragyog, mindenesetre Jézus életének, tanításának és halálának legméltóbb jelképe a filozófiák, a tudományok, az eszmék, a kultúrák magaslatai fölött ma is messze kiemelkedő ama fa, melyen üdvösségünk függ, mely nemzedékeknek enyhet adott, s az európai haladásnak tizenkilenc évszázadon át útmutató fája, haladásának mérőföldjegyzője volt!²¹

A templombelső a 2013-as felújítást követően (Orcsik Zalán felvétele)

Az építési és felújítási munkálatok befejezése több hónapot csúszott, Lehoczky János építész ugyanis az időközben kitört háború miatt behívták frontszolgálatra. Az egyház ezért pert indított ellene, amely még az 1920-as évek elején is folyt, ám eredménytelenül.²² Végül azonban 1914. december 12-én sor kerülhetett a templomszentelő istentiszteletre. A szertartást Scholtz Gusztáv bányakerületi püspök mutatta be, délután a parókián pedig közebeddel ünnepelte az egyházi vezetés és a helyi értelmiség a régóta várt eseményt.²³

A következő évtizedekben ugyan akadtak kisebb, főként állagmegóvó renoválások (például 1935, 1944-45), ám a fent felsorolt nagyobb átépítések már nem volt szükség többé, legfeljebb látványosabb felújításokra. Az első ilyen egy különleges jubileum kapcsán valósulhatott meg, amikor is Kiskőrös nagyközség az újratelepítés 250. évfordulójának megünneplésére készült. Természete-

sen a településsel csaknem egyidős evangélikus egyházközség is elhatározta temploma megújítását, kívül és belül is. Az előkészítés, és a koordinálás is leginkább az akkori igazgatólelkész, Ponicsán Imre érdeme volt. A munkálatok megtervezésével és irányításával az egyházi vezetés Németh Emil budapesti mérnököt bízta meg, aki Varga István kőműves mesterrel együtt 1967 folyamán a kivitelezést is elvégezte. Az eredetileg mintegy 191.000 Ft-os költség végül 250.000 Ft-ra emelkedett, igaz, ebben benne foglaltattak az imaházban elvégzett kisebb munkák is. Az anyagi fedezet döntően közadakozásból

valósult meg, ám ötvenezer forinttal még a Lutheránus Világszövetségtől is kaptak támogatást.²⁴ A renoválás mellett elkészült a templom villanyvilágítása, az óra és a csillag felújítása is. Sőt, a csillag belsejébe ismét egy emlékiratot helyeztek el az utókornak, azonban az 1914-essel ellentétben, ennek a szövegét is ismerjük:

„A Te házadhoz való féltő szeretet emészt engem //János 2:17. v./

Kiskőrösi Evangélikus Gyülekezetünk az Úrnak 1967. esztendejében hatalmas templomát közadakozásból kívül belül megújította, így készülve a gyülekezet fennállásának 250. évfordulójának méltó megünneplésére: az 1968-as esztendőre. Gyülekezetünk mintegy 10.000 főt számlál.

A renoválás esztendejében a gyülekezet vezetése a következő:

Igazgatólelkész: Ponicsán Imre

Lelkész: dr. Murányi György
Hitoktató lelkész: Mina János, Seben István
Kántorok: Meskó György és Csapó Margit
volt diakonissza testvér
Gyülekezet felügyelője: Ambrus Sándor
A másodfelügyelő: Kudron Nándor
Gondnok: Varga István
Harangozó: Márkó István
Egyházi: Aszódi János
Építőbizottsági tagok: Dúl Imre, Szabadszállási János, Viczián János, dr. Zábóji Gusztáv és Rohoska Pál
A Presbitérium 30 tagból, a Képviselőtestület 60 tagból áll.
A renoválás összesen mintegy 250.000 Ft.
A munka irányítását Németh Emil budapesti mérnök, a kivitelezést Varga István ugyancsak budapesti képezett kőműves mester végezte.

Uram, Te voltál nekünk hajlékunk nemzedékről nemzedékre! /Zsoltárok 90:1. v./
1967. június havában²⁵

A munkálatok befejezését követően október 15-én került sor, látványos külsőségek között a templomszentelő istentiszteletre, amelyet Káldy Zoltán, a Déli Evangélikus Egyházkerület püspöke mutatott be. A zsúfolásig megtelt épület újbóli felszentelési ünnepén a hívek elénekelték Leska István alkalomhoz méltó énekét, valamint meg kell említeni, hogy különleges vendégei is akadtak a gyülekezetnek: a Kiskőrösről áttelepült csehszlovákiai Naszvad község evangélikusai közül is többen „hazalátogattak”, igaz a püspök utasításának megfelelően nem kollektíven, hanem külön-külön érkeztek.²⁶

Az 1990-es és a 2000-es években az egyház zsindegyre cserélte a tetőn az ekkorra már igen rossz állapotú palaborítást, valamint a toronyóra is megújult. Legutóbb 2013-ben szépülhetett meg a templomépület, Európai Unió és kormányzati támogatások segítségével, Kiskőrös főtere rekonstrukciójának keretében. A teljes homlokzati szigetelés és színezés mellett felújítást kapott a belső tér is: új padok készültek, valamint új fűtési rendszer is kiépítésre került. A torony egyik vakablakát pedig 2018 óta az újratelepítés 300. évfordulója alkalmából készített dombormű díszíti, amelynek mottója híven tükrözi az evangélikus egyházközség és a város viselt dolgait: „Mindaddig megsegített minket az Úr!”²⁷

Turán István

²¹ Csillagföltétel az evangélikus templom tornyára. In: Kiskőrös és járása, 1914. július 19. 3. o.

²² Suba, i. m. 201. o.

²³ Templomszentelés. In: Kiskőrös és járása, 1914. december 12. 3. o.

²⁴ Kiskőrösi Evangélikus Egyházközség irattára, 1967-es iratok csomója.

²⁵ Kiskőrösi Evangélikus Egyházközség irattára, 1967-es iratok csomója, 85/1967 sz. iktatott irat

²⁶ Kiskőrösi Evangélikus Egyházközség irattára, 1967-es iratok csomója, 135/1967 sz. iktatott irat.

²⁷ Sámuel első könyve 7:12. A dombormű alkotója Széri-Varga Géza szobrászművész.

„A front vihara minket is elért”

– Kiskőrös és környéke 1944 októberének végén –

1944. október 14-én a 8. póthadosztály és a 23. tartalékhadosztály a szovjet hadsereg nyomására elszakadt a Tiszától, s megkezdte a visszavonulását Kiskunmajsa-Kiskunhalas térségébe. A Matoltsy-csoport Kistelek térségéből Solt-Dunaegyháza-Dunaföldvár-Bölcske térségében gyülekezett. Az 5. Honvéd Kerület alegységei Zombor térségéből Baja irányában visszavonulóban voltak a támadó szovjet csapatok elől. A Kiskunhalas irányában halogató harcot folytató 23. tartalékhadosztály jobb szárnya és az 5. Honvéd Kerület alegységei között kb. 25 km széles rés keletkezett. A 3. hadsereg arcvonalának legveszélyeztetettebb szakasza továbbra is Baja és Kiskunhalas között húzódott, így a Fővezérség meggyorsította a 10. hadosztály szállításának ütemét: a 10. hadosztálynak fel kellett váltania a 23. tartalékhadosztály leharcolt erőit. A hadosztálynak Kiskunmajsán, Kiskunhalason és Soltvadkerten kellett kirakodnia. Október 19-én a 10. hadosztály első szállítmányai beérkeztek Kiskunhalas-Soltvadkert területére. Ezzel egy időben Heszlnyi József altábornagy a 2. huszárezredet Kiskunhalas déli területéről Bugacra rendelte vissza és a továbbiakban, mint hadseregtartalék tevékenykedett. A szovjet hadsereg a Duna-Tisza közén a 3. hadsereg arcvonalának szélességében mindenhol támadott. Igen válságosra fordult a helyzet Kiskunhalas és Kiskunmajsa között, ahol Pusztamérges és Forráskút irányából támadó szovjet csapatok a 23. tartalékhadosztály 30 km széles arcvonalát több helyen áttörték. 10. hadosztály beérkezett részei a Kecel-dél-Sövényeskút-dél terepszakaszon védelemre rendezkedtek be. Lassan helyreállt a hadsereg délnyugati arcvonala, amely ebben az időben a Duna völgyi főcsatornára támaszkodva a Sükösd-dél-Nemesnádudvar-dél-Hajós-dél-Császártöltés-dél-Kiskunhalas-Szank-dél Ferenczy-tanya terepszakaszon húzódott. Kiskunfélegyháza október 21-22-én elesett. Kiskunhalas és Kiskunfélegyháza között az ellenség előretörését az 1. huszárhadosztály határozott ellentámadásokkal megállította. A Kiskunhalastól északra Pirtó vasútállomásig előretört ellenséges csapatokat a 10. hadosztály részeinek ellentámadása, jelentős veszteségeket okozva, visszavetette. Ezt az eseményt örökítette meg Szokolay Ferenc tartalékos huszárzászlós: „[...] Hajnal 3 óra körül végre megvannak. Mindenki holtfáradt, két óra alvás bolhás szalmában. Irsay parancsot hoz, egyesülünk Kircsfalussyékkel. 16:07 órakor támadás Darány tanya ellen! Sötétben, köd-

ben azonnal összeszedni, indulni. Lóra szállás után 5 perccel már az összes fegyverek szólnak. Támadás halad előre, sűrű ködben, rajtunk kívül alig pár ember. Kb. 1 km után borzasztó ellenséges támadás, visszavágnak. Matyi megsebesül, egy tanyán marad. Egy óra múlva visszavágnak a műútig. Teljesen egyedül vagyunk, mindenki meglepett Ákos [ti. Újfalussy Ákos] hajthatatlan. 15h-körül végre parancs, visszavonulni. Soltvadkert irányába egyesülve mindkét századdal. Sötétedésig menet homokbuckák között, hirtelen állj. Cseberből vederbe, körbe vagyunk kerítve. Havas századot Pirtónál megverték. Hosszú várakozás után menet korom sötétben alkalmasabb hely felé. Csak aludni lehetne végre! Éjjel után beszüföldünk egy-két tanyába, pár óra nyugtalan alvás. X. 23. Mindig csak rosszabb jön! Jó hír, hogy Matyi megvan. Prónayfalva 20 alatt 8 km-re védőállás, balról gyalogság elmenekült, egy szakaszt azonnal visszavágnak aknatűzzel. Nyugtalan éjszaka, eső, lövés nélkül. X. 24. 9h-körül mégis parancs: vonuljon vissza Prónayfalva [ti. Tázlár] magasságába. Értéketlen girbe-görbe arcvonal, gyalogság sehol. Nem történik semmi. Nagyon kedves háziak a Kecskeméti úton.”

Október 26-án a 3. hadsereg délnyugati szárnyán harcoló 10. hadosztály és a 23. tartalékhadosztály harcvezetését a Fülöpszállásra beérkező VII. hadtestparancsnokság vette át Markóczy János altábornagy parancsnoksága alatt. A 10. hadosztálynak még csak részei érkeztek be a hadművelleti területre, a visszamaradt részek csak október 28-29-én rakodtak ki Kiskőrös-Csengőd térségében. Mivel a hadosztály nem tudta felváltani a 23. tartalékhadosztályt, ezért erői részenkénti harcba vetésével beépült az arcvonalba. A 23. tartalékhadosztálynak csak töredékei kerültek kivonásra, amelyek a továbbiakban a solti hídfőben kerültek alkalmazásra. Október 29-én a 46. szovjet hadsereg első lépcsős hadtestei, a 2. és a 4. gárda-gépesített hadtest, továbbá a 37. gárda-lövészhadtest, megkezdtek a Duna és Kiskunfélegyháza közötti arcvonalon a támadásukat. A főcsapást Soltvadkert-dél-Kiskunfélegyháza-észak között a 23. tartalékhadosztály és az 1. huszárhadosztály csatlakozásán mérték. A támadás a 23. tartalékhadosztályt Szank-dél-Tázlár irányába mintegy 8-10 km-re visszavetette. Az ellenség további térnyerését csak a 10. hadosztály Soltvadkert-észak területéről és az 1. huszárhadosztály 2/II. huszárosztály Mórirczát felőli ellentámadásai fékeztek le. A válságos helyzet orvoslására a VII. hadtest parancsnoka, Heszlnyi altábornagy egyet-

Szokolay Ferenc huszárzászlós (Internet)

értésével, a hadtest erőinek átcsoportosítása után ellentámadást tervezett a 10. hadosztály csapataival a Kiskőrös-Csengőd terepszakaszról Kecskemét irányába. Ez idő alatt a VII. hadtesttel szemben a szovjet csapatok is átcsoportosítottak, Soltvadkert-északkelet területén súlypontot képeztek és támadásukkal a 10. hadosztály ellentámadását október 30-án megghiúsították. A VII. hadtest arcvonala felbomlott, csapatai Kalocsa-Kiskőrös-Fülöpszállás-Izsák vonalába vonultak vissza.

Itt ismét átadjuk a szót Szokolay Ferenc tartalékos huszárzászlósnak: „[...] X. 28. Jobbszárnyon Irsay-Troykót [ti. Troykó György huszárzászlós] állandóan piszkálják, támadják. Ők csodálatosképpen még mindig megvan a gyalogsággal. Éjszaka nyugtalanabb. Kiskunhalas felől állandó harci zaj. X. 29. Csoda történt! Leváltásunkra gyalogság érkezik, pihenőbe megyünk! Éppen megtörtént a leváltás, kitűnő ebédnek vége. Hatalmas akna, csibum és géppuskarú. Gyorsan pucolás Prónayfalva északra, egy tanyába, végre lenyergelés, most jót fogunk aludni! 10 perc múlva parancs, azonnal nyergelni! Én kikülönítve egy kis egységgel Bögyös tanyára, előttem csak orosz 3 km-re Pirtón. Tibold Viktor hdp. van velem, 20 fővel Közben Ferjentsik és Havas századot szétverték Prónayfalvánál. Kényelmetlen helyzet! Prónayfalva talán már el is esett? Éjjelkor jön a parancs, hogy vonuljunk be a századhoz. X. 30. Hajnalban még sötétben keressük a századdal Kárázs-tanyát

ahol az osztálynak gyülekeznie kell. Nagy nehezen megtaláljuk, új védőállás elfoglalása. Bűdös helyzet, mindenfelől gyülekeznek, lassan bekerítenek. Végre már sötétben parancs: bevonulni Kiskőrösre. Még nem voltunk bekerítve. Este 11h-körül odaérünk. 3/4 3 mire ágyba kerülünk. Megnyugtató érzés, úgy látszik kivontak, talán pihenünk.”

Heszlényi József altábornagy (Internet)

1944. őszén a front közeledtével egyre inkább nőtt a feszültség Kiskőrösön. Október 3-án a járási főszolgabíró utasítást küldött a térség valamennyi községi elöljáróságához a román állampolgárok internálásáról: „[...] A román kormány elrendelte a Romániában tartózkodó idegen fajú külföldi állampolgárok egy részének, így a magyar fajú magyar állampolgároknak is az internálását. - A román kormány intézkedése folytán szükségessé vált Magyarországon tartózkodó román fajú román állampolgárok internálása, illetve őrizetbe vétele. - A Tiszától nyugatra eső területen lakó román fajú román állampolgárokat tekintet nélkül, nemre és korra és arra, hogy érvényes úti okmánnyal, tartózkodási vagy lakhatási engedéllyel rendelkeznek-e, őrizetbe kell venni és a kistarcsai internáló táborba kell szállítani. Az internálandó román állampolgárokkal szemben humánusan kell eljárni. Felhívom, hogy hatósága területén netán tartózkodó román fajú román állampolgár hatóságom előtt való személyes jelentkezéséről haladéktalanul gondoskodjék és eljárásáról írásban is tegyen jelentést.”

1944. október 10-én Olchváry István vezérkari alezredes, főszállásmester parancsot küldött a kiskőrösi járás településeire a kiűrtést megelőző rendszabályok végrehajtásáról. Ebben szerepel: „[...] Minden katonaköteles férfi, akár meghagyott, akár mentesített, valamint a leventéket 18 évtől felfelé, de lehetőleg a 18 éven aluli leventéket is, hátra

kell irányítani. [...] A hátrairányítottakat községenként osztagokban kell megszervezni. Minden 10 ember után 1 fogatolt járművet kell beállítani. Minden ember legalább 10 napi ételmet, meleg, jó ruhát, jó lábbelit, takarót, evőeszközt, evőcészét vigyen magával. Az osztagok részére főzőberendezést, nagyobb lábasokat, üstöket a polgári közigazgatási lakosság magánkészleteinek lefoglalásával biztosítsa. Az osztagok parancsnokául lehetőleg katonaviselt leventeparancsnokokat kell kijelölni. E parancsnokok az osztagokról névjegyzéket szerkesszenek. [...] A katonai igénybevételre nyilvántartott lovakat járművekkel fogatolva hátra kell irányítani. [...] A községeknek csak annyi lábasjóságot kell visszahagyni, amennyi az ottani lakosság ellátására és ételmezésére elengedhetetlenül szükséges. Az előzőn felüli lábasjóságot, mint az egyes községek tulajdonát, községenként gulyákban csordákban egyesítve hátra kell irányítani. A községeknek a megállapított csordákhoz, gulyákhoz hajtókát saját maguk biztosítsanak. [...] Azokról a területekről, melyek esetleg ideiglenesen feladásra kerülnek, minden mozgóképes gépjárművet, bármely célra voltak azok azon a területen meghagyva, beleértve mezőgazdasági vontatókat is - akkor amikor a terület feladásra kerül, minden körülmények között el kell hozni.”

lunk tovább. Itt csak egyirányú közlekedés van, mindenki nyugatnak igyekszik. Kiskőrös 10 km. Este van már, ételmet nem lehet sehol szerezni. Hála Istennek nekünk még van egy kevés Lacival, csak vinni nehéz. Itt kaptuk az első felvilágosítást a vad hajszában, hogy hova megyünk. Dunaföldvárnál lévő hídra igyekezni! - ez volt a hadnagy parancsa, mikor újra indult a fáradt sereg.” Kiskőrösről indult el a vásárhelyi leventék tömegesebb szökése. Voltak olyan magyar katonák is, akik úgy gondolták, hogy számukra véget ért a háború. Polgári ruhát szereztek, majd dezertáltak. A tábori csendőrök rájuk is vadásztak. Legalább két magyar katonát - az egyik egy Novák nevezetű volt - a helyszínen agyonlőttek Bácsai Mázler Antal nagyatádi alezredes parancsára. Egy másik verzió szerint maga az alezredes végezte ki őket. Itt kell megemlítenünk, hogy a háborút követően a sikeresen megmenekült Bácsai Mázler Antal ellen a kaposvári népügyészség 1946-ban vádiratot adott ki, háborús bűntett miatt. A hadbíróság a kaposvári államügyészséget állapította meg ebben az ügyben illetékesnek és megszüntette az eljárást Bácsai ellen. Ezután a népfőügyész perorvoslással élt a Népbíróságok Országos Tanácsa jogegységi tanácsához, s a volt alezredest előzetes letartóztatásba helyezte. 8 hónapra ítélték

Az 1944. október 31-én felrobbantott régi vasútállomás épülete (PSVK HGY)

Mikor a harcok már a környező településeken folyt, elrendelték a kiűrtést. Majd újra és újra, de a kiskőrösi dr. Murányi György igazgató lelkész buzdítására a maradás mellett döntöttek. Helyén maradt Huszár János községi bíró is. A főszolgabírói hivatal és a községi elöljáróság szinte teljes személyzete ezzel ellentétben elmenekült.

Erre vonultak vissza a hódmezővásárhelyi leventék is. Az egyikük visszaemlékezése szerint: „[...] Soltvadkert 16 km. Ide késő este értünk be. Elszállásoltak, majd ismét riadó: tovább menni. Hatalmas zűrzavarban indu-

el, mert nem tudták bebizonyítani háborús bűnösségét. De ezt sem töltötte le, mivel az ítélet nem volt jogerős. Közben Bácsait az apósa, Vasdinyei Elemér gyógyszerész elbújtatta. A család többször költözött Nagyatádról Győr-Sopron megyébe, onnan Tabra, majd Somogyfőszomszombáig, végül Kaposvárra. Ilyenkor Bácsai Antalt egy nagy utazóládába zárták. Ha keresték a rendőrök elbújt a nagyszekrény mögött. Így élt le 18 évet.

Ezekben a napokban, 1944 októberében, született meg Mislai György alkalmi verse Kiskőrösön:

*„Német csendőrök állták el utunkat.
Fenygetett géppisztolyuk csöve.
A falu esőverte éjben szunnyadt,
de fénybe vonta nagy Petőfije...”*

Október 30-án fel kellett adni a 10. gyaloghadosztály védelmének egyik sarkpontját jelentő Soltvadkertet is. A 18. gyalogezred a súlyos veszteségek miatt kényszerült elhagyni a községet. A visszavonuló magyar katonaság 31-én éjjel felrobbantotta az ország egyik legszebb vasútállomását Kiskőrösön. A községet október 31-én érte el a szovjet hadsereg. A feltartóztatásukra küldött magyar egységek felesküdték az országhátszóló előtt, majd a védőkörletbe vonultak. Bármennyire is hősiiesen küzdöttek a 2. Ukrán Front csapatai ellen semmi esélyük sem volt. A szovjet hadsereg Erdőtelek és Soltvadkert felől tört be a községbe. evangélikusság. Dr. Murányi György kiskőrösi lelkész így emlékezett ezekre a napokra: „[...] Október 31-én még megtarthattuk reformációi istentiszteletünket [...] Állandósult közelünkben az ágyútűz, de a lövedékek átsüvitettek felettünk, s így még egy temetést is elvégezhetünk. Ez a temetési menet találkozott az utolsó menekülő csapatrésszel [...] Az út egy szakaszán alig volt hely mindkét csoport számára, szorosan egy irányban vonultunk. Váratlan meglepetést jelentett, hogy a katonák egyike, amikor mellém ért, ennyit mondott: Ne menjetek sehová!”

A súlyos harcokat mutatja az elesettek nagy száma. Másnap a holttesteket egymásra tornyozták a határban, majd eltemették őket

az evangélikus temetőben. Érdekes, hogy a kiskőrösi harcokban részt vett egy felvidéki magyar, Sládek László is. Igaz, ő a szovjet hadseregben harcolt tisztként. Az elszórt fegyvereket még az 1950-60-as években is gyűjtötték a kiskőrösi gyerekek. Nem volt igazi fiú banda, amelyik nem rendelkezett puskával vagy pisztollyal. E sorok szerzőjének testvére is vitt haza éles löszert. Az édesanyánk ezt észrevette és elkobozta. Első felindultságában a zsebébe tette, de elfelejtette, hogy ezen van egy lyuk. A töltény kiesett, s felrobbant a kövezeten, a golyó magja szétvetett egy tejeskannát.

Sajnos mások nem voltak ilyen szerencsések: 1945. február 26-án vesztette életét kézigránát robbanás következtében a 25 éves Balogh Pál béres (apja: Balogh Sándor, anyja: Jenei Rozália). 1945. március 4-én hunyt el Veréb János 9 éves tanuló kézigránát okozta hasüregi roncsolódásban (apja: Veréb János, anyja: Suba Eszter). 1945. március 10-én Turák Pál 13 éves tanuló halt meg robbanás okozta elvérzésben (apja: Turák Pál, anyja: Hlavács Ilona). 1945. május 7-én pedig Fülöp József 13 éves tanuló vesztette életét robbanás okozta roncsolódás következtében (apja: Fülöp Pál, anyja: Bajusznács Zsuzsanna).

A harcok során Kiskőrösön vagy közvetlen környékén elesett és eltemetett magyar katonák nevei:

Ágota Lukács János 44 éves bátai (Tolna megye) születésű honvéd. 1944. november 1-jén halt meg Kiskőrösön sebesülés következtében.

Altmann János 24 éves Nagybjomban (Somogy megye) született 24 éves tartalékos honvéd. Kiskőrösön halt meg mellkaslövés következtében 1944. november 1-jén. Alakulata: 6/II. zlj.

Borbély Károly 23 éves Sarkadon (Békés megye) született honvéd Kiskőrösön halt meg 1944. október 11-én aknasérülés következtében. Alakulata: 201.ö.zlj.

Bogácsi Pál 23 éves Kecskeméten született honvéd Kiskőrösön halt meg 1944. október 11-én lövés következtében. Alakulat: 7/I. zlj.

Berta István 34 éves Görgetegen (Somogy megye) született honvéd, aki Soltvadkert és Kiskőrös között esett el gránátrobbanás következtében 1944. október 31-én. A Kuti-tanyán temették el. Alakulat: 8. gy.e. 8/II. zlj.

Babári István 22 éves Szemcséden született (Iregszemcse – Tolna megye) honvéd, aki Soltvadkert és Kiskőrös között halt hősi halált bombatalálat következtében 1944. október 29-én. A kiskőrösi anyakönyv szerint Kiskőrösön, az Árpád utcában hunyt el. Kiskőrösön temették el. Alakulat: 18/I. zlj.

Bódizs Sándor 34 éves Alsók településen (Somogy megye) született honvéd, aki 1944. november 1-jén esett el Kiskőrösön.

Bacher József 23 éves honvéd 1944 októberében Kiskőrösön esett el.

Bodó Albert 23 éves Tarcsafalván (Udvarhely megye) született honvéd, aki Algyőn sebesült meg tüdőlövés következtében, s Kiskőrösön halt meg 1944. október 12-én.

Bödő Mihály honvéd Kiskőrösön halt meg 1944 októberében.

Katonatemetés Kiskőrösön 1944. október 15-én (PSVK HGY)

Katonatemetés Kiskőrösön 1944. október 15-én (PSVK HGY)

Egerszegi József 23 éves Mozsgón (Baranya megye) született honvéd, aki 1944. november 1-jén halt meg Kiskőrösön lövés következtében.

Ernyes Imre 22 éves Felsősegeden (Somogy megye) született honvéd, aki 1944. november 1-jén halt meg Kiskőrösön sebesülés következtében.

Frigyesi József 22 éves Csepelen született honvéd, aki 1944. október 14-én halt meg tüdőlövés következtében. Alakulat: 1. gk. löv. zlj.

Gonosza János 24 éves Porrogon (Somogy megye) honvéd Kiskőrösön halt meg 1944. november 1-jén sebesülés következtében.

György Pál 23 éves Körösmezőn (Máramaros megye) született hdp. őrmester, aki Kiskőrösön halt meg 1944. október 15-én halt meg elvérzés következtében. Alakulat: 24. gy. e.

Gelencsér József 32 éves Nagymagaspusztán (Magasdpusztas Vas megye) honvéd Kiskőrösön halt meg 1944. november 1-jén sebesülés következtében.

Gögös László 27 éves Marcaliban (Somogy megye) született címzetes őrmester, akit Kiskőrösön végeztek ki 1944. október 31-én. Alakulat: 6/III. zlj. 7. szd.

Galántai Kálmán 31 éves Győrben született honvéd Kiskőrösön halt meg 1944. november 1-jén sebesülés következtében.

Hruska Vendel 22 éves Hullban (Bars megye) született honvéd, aki Kiskőrösön halt meg haslövés következtében 1944. november 1-jén. Alakulat: 6/II. zlj.

Joó József 22 éves Somogyvámoson szü-

letett honvéd, aki Kiskőrösön halt meg fejlövés következtében 1944. november 1-jén. Alakulat: 6/II. zlj.

Jani József 24 éves Lakócsán (Somogy megye) született honvéd, aki Kiskőrösön halt meg 1944. november 1-jén sebesülés következtében.

Kovács Lajos 24 éves Kapuvári lakos örvezető, aki 1944. október 12-én halt meg Kiskőrösön gránátlalálát következtében. Alakulat: 4/I. zlj.

Kaihos (Kolyhos) Sándor 35 éves Alsősegeden (Somogy megye) született örvezető, aki Kiskőrösön esett el 1944. november 1-jén.

Krénsz János honvéd Kiskőrösön esett el 1944. november 1-jén. Alakulat: 6. honv. gy. e.

Kovács Ferenc 31 éves Balatonkeresztúron (Somogy megye) született örvezető, aki 1944. november 1-jén halt hősi halált Kiskőrösön.

Károly Lajos honvéd Kiskőrösön halt meg 1944 októberében.

Molnár György 31 éves Nyírpilisen (Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében) született honvéd, aki Kiskőrösön halt meg tüdőlövés következtében 1944. október 13-án.

Mészöly Sándor 27 éves Simontornyán (Tolna megye) született tartalékos zászlós, aki Kiskunhalas és Soltvadkert között halt meg gyomorlövés következtében 1944. október 27-én, Kiskőrösön temették el. Alakulat: 18/I. zlj. gpu. szd.

Molnár Gyula 22 éves Gyulajon (Tolna megye) született örvezető, aki 1944. november 1-jén Kiskőrösön esett el.

Novák János 27 éves Pogányszentpéteren (Somogy megye) született honvéd, aki Kiskőrösön halt meg sebesülés következtében 1944. november 1-jén.

Nagy Ferenc 25 éves Csurgón (Somogy megye) született honvéd, aki 1944. november 1-jén halt meg Kiskőrösön sebesülés következtében.

Nyorba György 23 éves honvéd Kiskőrösön esett el 1944. november 1-jén.

Nemes Imre 24 éves Kolozsváron született honvéd, aki Kiskőrösön halt meg 1944. október 12-én elvérzés következtében. Alakulat: 105. ö. lgv. tü. o. 2. ü.

Ocskó Ferenc 23 éves Kiskundorozsmán született honvéd, aki Soltvadkert és Kiskőrös között esett el 1944. október 29-én fejlövés következtében. Alakulat: 52. pc. lgv. gá. szak

Pantyla Mátyás 30 éves Mohácson született honvéd, Kiskőrösön esett el 1944. november 1-jén.

Pocher József 22 éves Balatonalmádiban született honvéd, aki Kiskőrösön halt meg 1944. október 12-én lövés következtében. Alakulat: 201. ö. gy. zlj.

Preiszinger Ede 38 éves Mohácson született honvéd Kiskőrösön esett el 1944. november 1-jén.

Peteráncz Gyula 31 éves Háromfán (Somogy megye) született honvéd, aki 1944. november 1-jén Kiskőrösön halt meg sebesülés következtében.

Ripszám Ádám 29 éves Magyarbólyon (Baranya megye) született honvéd, aki 1944. november 1-jén halt meg Kiskőrösön aknaszilánk következtében. Alakulat: 8/II. zlj.

Széles András 34 éves Pécsen született honvéd, aki 1944. november 1-jén Kiskőrösön halt meg sebesülés következtében. Alakulat: 74. k. tü. o. 3. ü.

Springer (Spingár) László honvéd Kiskőrösön halt meg 1944. október 29-én.

Stefán József 29 éves Pusztakovácson született honvéd Kiskőrösön halt meg 1944. november 1-jén.

Somodi Pál 23 éves Monoron (Pest megye) született tizedes, aki Kiskőrösön halt meg 1944. október 22-én haslövés következtében. Alakulat: 1. gk. k. tü. o

Tolnai György 23 éves Nagyatádon (Somogy megye) született honvéd Kiskőrösön halt meg 1944. november 1-jén.

Tamás József 30 éves Kisbajomban (Somogy megye) született honvéd, aki Kiskőrösön halt meg 1944. november 1-jén sebesülés következtében.

Tóth Zoltán 25 éves Biharugrán született zászlós, aki Kiskőrösön halt meg 1944. október 14-én fejsérülés következtében.

Torma György 23 éves Marcaliban (Somogy megye) született honvéd Kiskőrösön halt meg sebesülés következtében 1944. november 1-jén.

Török János 22 éves Kaposváron (Somogy megye) született honvéd, aki 1944. november 1-jén esett el Kiskőrösön.

Varjas János 25 éves Nagyatádon (Somogy megye) született honvéd, aki sebesülés következtében Kiskőrösön halt meg 1944. november 1-jén.

Vass József 34 éves Budapesten született honvéd Kiskőrösön esett el 1944. november 1-jén.

Varga Jenő 44 éves Pusztarádócon (Vas megye) született honvéd Kiskőrösön halt meg sebesülés következtében 1944. november 1-jén.

1944. november 1-jén Kiskőrösön esett el egy ismeretlen nevű zászlós (holttestét tiszt szolgája hozta be, iratait magával vitte) és egy honvéd (valószínűleg a Kaposváron született **Harmat Istvánról** lehet szó).

Tóth Ignác Rimán született honvéd, aki a kiskőrösi harcokban sebesült meg, s 1944. november 12-én halt meg orosz fogságban.

Kerner Antal 23 éves Máriakémen (Somogy megye) született címzetes őrzető, aki 1944. október 31-én halt meg Kiskőrösön bombatalálat következtében. Solton temették el. Alakulat: 10. tü. mé. szd.

Varga József 28 éves Kadarkúton (Somogy megye) született őrzető, aki Kiskőrösön halt meg fejlövés következtében 1944. október 30-án. Solton temették el. Alakulat: 6/II. zlj.

Több elesett katona zsebében találtak a családjuktól érkezett levelezőlapot.

„Címzett: Varjas János honvéd. H. 184

Küldi: Varjas Imre földműves Nagyatád, Eperjesi u. 1. Kelt: 1944. VIII. 28.

Kedves Fiam! Tudatom veled, hogy a leveledet megkaptuk, amelyből értettük, hogy

egészséges vagy, nincs semmi bajod, és értettük a leveledből, hogy a zászlóaljnál vagy kérekpáros hírvivő és értettük a leveledből, hogy a Bojtor és Májer Vili is ott van, ahol Te. Kedves Fiam tudatom veled, hogy az aratást és a masinálást szerencsésen bevégeztük.

Kerestünk a Petivel ketten 15 mázsa gabonát és most a Peti bement a konzervgyárba ott dolgozik. Más újság nincs. Isten veled és velünk kedves fiam. Tudatlak azzal is, hogy a gyerekek voltak itthon, meg az Ilonka is egy hétig. Ha csomagot lehet küldeni akkor kérjél és küldünk.”

„Címzett: Nagy Ferenc honvéd. K. 154 Küldi: Nagy Ferencné, Csurgó, Nagymarton u. 10. 1944. X.15.

Szeretettel, szerető páromnak, messze távolba! Szívem melegéből minden jót kívánok. A jóságos Isten áldását kívánom reád szeretettel, párom, csak kitartással légy. Mindig az legyen a vezényszavad, hogy egy jobb jövőben reménykedve, szeretett gyermekeimnek jobb létet biztosítva harcolni, küzdeni kell és a hazánk megvédéséért a bosszúálló ellenségtől meg kell védenünk. Szeretett párom, a mi szíveinket is néha félelem fogja el miattad is meg a rémes látványoktól, de csak ez legyen a gondolatunk, hogy erősségünk nekünk az Isten, jó fegyverünk ellenség ellen, azért nem szabad elcsüggednünk. Szeretett Párom... Isten óvjon, édes párom, minden bajtól. Isten veled!

Katica”

A második világháborúban Kiskőrösön elesett magyar katonák sírjai (PSVK HGY)

Kiskőrös elfoglalásával az események továbbra is gyorsan peregtek. A magyar és a német alakulatok a dunaföldvári híd felé hátráltak. „[...] X. 31. Reggel 8-kor indulás Dunapatajra. Védőállás. Védőállás elfoglalásának pillanatában már megkezdődik a tüzelés és tart irtóztató erővel. kb. éjjel 11-ig. Lépésről lépésre vonulunk vissza. Havas, Ferjentsik otthagynak, elvesztem a századot. Sok halott, sebesült, eltűnt, borzasztó tanácstalan helyzet a vezetéklovakkal. Végre majdnem mindenki megkerül, gyalogság előrekiülde, századunk az út mellett tartalék. XI. 1. Hajnalban századunk Harta vasútállomásra vonul vissza, innen délben Érsekpusztára. Egészen egyedül vagyunk, ránk lövöldöznek, éjjel értesülünk, Hartát feladták. XI. 2. Hajnali sötétben menet Állampusztára, Miklapusztára, 12h-körül még mindig parancs nélkül állunk, összekötőink nem jöttek vissza, látjuk az orosz felvonulást Solt felé. Be vagyunk kerítve! Ákos parancs nélkül képtelen dönteni! Végre rábeszélésre nekiindulunk, hátha sikerül. A csoda megtörtént, sikerült. Solt-Harta-i úton találkozunk Kricsfalussyval, Földváryval [ti. Földváry Miklós huszárszászlós], Havas és Ferjentsik megfutottak. Harcelőrsékként felállunk az aknazár elé. Sötétedéskor bevonnak a faluba. Én mint összekötő tiszt Szűcs ezredeshez megyek.” – írta naplójában Szokolay Ferenc huszárszászlós.

A magyar alakulatok német páncélosokkal megerősítve a Dunaföldvári hídfőből ellentámadást indítottak Kiskőrös-Kecel irányába. A Kiskőröshöz közel eső Csukástó mellett alakult ki egy kisebb páncélos csata. A nehéz német harcokcsik egy része beleragadt a mocsárba. Az ütközet során esett el az orosz városparancsnok, Nyikolaj Kologyijev gárdakapitány is. A csata az orosz csapatok győzelmével ért véget. A fogságba esett magyar és német katonákat Kiskőrösön őrizték lefoglalt magánházakban. Ilyen „fogolytábor” volt a Kassai utca 7. szám alatt, és a Tomori utca 5. szám alatt. Ezeken a helyeken vesztette életét Hermann Bollig német, Aczél József magyar tizedes, Karl Voltmann német, Müller Ádám magyar és Ludvig Klünder német hadifogoly. A budai citadella védelmében résztvevő, majd ott orosz fogságba eső Felhossy László is Kiskőrösön volt szovjet hadifogságban, ahonnan 1945. február 20-án sikerült megszöknie.

A szovjet megszállás nem mindenkinek hozott nyugalmat. Az orosz katonákat magánházakhoz szállásolták be. Nem mindenki volt olyan szerencsés, mint e sorok szerzőjének nagyszülei, akikhez két orosz katonanőt szállásoltak be, akik nagyon udvariasan viselkedtek. A náluk időnként megjelenő orosz tiszt is művelt, kulturált volt. A lakosság között azonban gyorsan

terjedtek a hírek az erőszakosságról, rablásról, nők megerőszakolásáról. A háziak bujtatták lányukat. Ha a sorkatonák alkoholhoz jutottak, igazi megszállóként viselkedtek.

A harcoknak és az orosz katonák erőszakosságának polgári halálos áldozatai is voltak.

1944. október 31-én éjszaka halt meg a 28 éves **Litauszki Anna** (apja: Pál, anyja: Turcsan Ilona. Halál oka: Koponyatörés.)

1944. november 1-jén halt meg a 41 éves **Csvila Pál** (apja: Pál, anyja: Csvila Erzsébet, felesége: Koczka Erzsébet. Halál oka: agyrontcsoldás), a 14 éves **Csermák Ilona** (apja: István, anyja: Rideg Ilona. Halál oka: agyrontcsoldás.), a 49 éves **Jarjabka Pál** kőművesmester (apja: János, anyja: Kuti Anna, felesége: Torgyik Erzsébet. Halál oka: agyrontcsoldás), a 19 éves **Kollár Mihály** (apja: Mihály, anyja: Czeffer Ilona. Halál oka: agyrontcsoldás.), és a **Szenohradzski Pál** (felesége: Kvacsa Erzsébet. Halál oka: agyrontcsoldás.)

1944. november 2-án hajnalban halt meg a 65 éves **Frola János** (apja: János, anyja: Izsáki Mária, felesége: Lomjanszki Erzsébet. Halál oka: agyrontcsoldás.)

1944. november 16-án hajnalban az 53 éves **Csvila Pál** (apja: János, anyja: Vlcskó Mária, felesége: Aszódi Mária. Halál oka: lőtt seb orosz fegyvertől.)

1944 novemberében halt meg a 36 éves **Fekete István** (felesége: Pazdernyik Erzsébet. Halál oka: szívlövés.)

1945. február 4-én halt meg a 63 éves **Huszár János** községi bíró. (Apja: János, anyja: Pecznik Zsuzsanna. Felesége: Szabadszászlási Ilona. Halál okaként szívbénulást írtak be a polgári anyakönyvbe, de azt a lakosság tudta, hogy orosz katonák jártak nála. Az evangélikus anyakönyvben az olvasható, hogy orosz katona lőtte le. A lelkész le merte írni az igazságot.)

1945. március 25-én este a 39 éves **Csipai Mihály** gazdálkodó halt meg alsócebei tanyáján. (Apja: Mihály, anyja: Kalmár Rozália. Felesége: Sohár Julianna. Halál oka: orosz katonai fegyverek általi agyonlövés.)

1945. április 10-én halt meg a 31 éves **Dabis (Dávics) Imre** juhász felsőcebei tanyáján (apja: Imre, anyja: Pencz Rozália. Halál oka: agyrontcsoldás fegyver következtében.)

1945. április 14-én halt meg a 45 éves **Lehoczki István** hartai leventeoktató és tűzoltóparancsnok (apja: István, anyja: Schadel Katalin, felesége: Buschbach Krisztina. Halál oka: Lövési sérülés következtében elvérzés.)

1945. április 16-án halt meg a 30 éves, kispesti származású **Csunyi Gyula** szerelő (apja: Ferenc, anyja: Raab Alojzia, felesége: Balázs Márta. Halál oka: fejlövés.)

1945. november 13-án halt meg a 27 éves **Maglódi Pál** (apja: Pál, anyja: Benkó Mária. Felesége: Csirivetkov Julianna. Halál oka: belső elvérzés lövés következtében, a feljegyzés szerint rendőrök lőtték le.) és a 16 éves **Ba Pál** (apja: Pál, anyja: Legéni Mária. Halál oka: agyrontcsoldás.)

1945. január 22-én halt meg a 19 éves **Csengődi Ferenc**, akit fosztogató orosz katonák lőtték le.

1945. január 11-én halt meg Budapesten a kiskőrösi származású **Vári István** szabómester, aki a város ostromakor haslövést kapott.

Szintén Budapest ostroma alatt vesztette életét **Safáry Endre** nyugalmazott kiskőrösi járási főszolgabíró, valamint **Varga Sándor** kiskőrösi főjegyző is.

Források:

Jakus János: A magyar 3. hadsereg harcai 1944. szeptember 22-től november 3-ig. In: Hadtörténeti Közlemények 1995/1.

Miklós Tamás: Szokolay Ferenc tartalékos huszárszászlós harctéri naplója. Szokolay 1944. október 10-étől az I. önálló huszárosztály 1. lovasszászádnak nehézfegyver szakaszparancsnokaként részt vett a Duna-Tisza közén zajló harcokban. 1945. február 2-án Budapesten esett szovjet fogságba, de Soltvadkertnél sikerült megszöknie.

Új Szó, 1973. március, 59. szám.

Bálintné Mikes Katalin - Szabó Sándor: Így kezdődött. Dokumentumgyűjtemény Bács-Kiskun megye 1944–45. évi történetéhez, Kecskemét, 1971.

Herczeg Mihály: A vásárhelyi leventék háborús kálváriája - Tanulmányok Csongrád megye történetéből 17. Szeged, 1990.

Tolna Megyei Népújság, 1966. július, 16. évfolyam, 154-180. szám.

Evangélikus Élet, 1970, 35. évfolyam, 23. szám.

Szabó Péter: Somogyi alakulatok a második világháborúban, s az azt megelőző években, Somogy megye a II. világháborúban, Kaposvár, 1993.

Zala, 1948. június, 53. évfolyam, 127. szám.

Élet, 1998, 63. évfolyam, 36. szám.

Evangélikus Élet, 1998, 63. évfolyam, 36. szám.

Evangélikus Élet, 2004, 69. évfolyam, 46. szám.

Tolnai Népújság, 1992. december, 3. évfolyam, 298. szám.

Kiskőrösi evangélikus anyakönyvek
Kiskőrösi római katolikus anyakönyvek
Kiskőrösi polgári anyakönyvek
Somogyi Néplap, 1963. március, 20. évfolyam, 76. szám.

Miről írt a helyi sajtó 100 évvel ezelőtt?

Egy rendes sajtótermék általában rendelkezik lapszemle rovattal, ennek mintáján pedig mi is megpróbálkozunk egy múltbeli eseményeket a korabeli nyomtatott sajtón keresztül bemutató állandó fejezettel, ahol az országos és a helyi lapok hasábjain megjelent cikkek és rövidhírek is terítékre kerülnek. Érdekes megfigyelni rajtuk keresztül nemcsak az éppen aktuális témákat, eseményeket, de a korabeli nyelvezetet, vagy az elmúlt száz esztendőben alaposan megváltozott újságírást, mind a stílust, mind az etikát tekintve. Az egyes bemutatott írásokat a közérthetőség kedvéért mai nyelvre ültetjük át, illetve ahol szükséges, a végén megjegyzéssel látunk el.

A helyi újságból

„[...] **Lapunk legutóbbi 3 száma azért maradt el, mert a román katonai parancsnokság külön engedélytől nélkülöztük.**”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása című hetilap 1919. október 19-i számában/

denkit bámulatba ejtő műveltségét. Ahogyan ő tanult, úgy igyekezett másokat is tanulásra szoktatni. Ennek az elvnek megvalósítása sarkallta őt akkor is, amidőn az Olvasó Egyet házában felépítése körül szerzett elévülhetetlen érdemeket. Közkezdveltségét, szeretetre méltóságát rendkívül emelte szerénysége,

Az egyetlen fennmaradt lapszám a román megszállás idejéből, Olteanu tábornok cenzori engedélyével (PSVK HGY)

„[...] – **Heisler Adolf.** Gyászos megilletődéssel kísértük őt utolsó útjára a múlt hó 23-án.

Községünk egyik legértékesebb embere szállt vele sírba. Hosszú életén keresztül minden téren áldásos tevékenységet fejtett ki. Széleskörű műveltségével, páratlan szorgalmával, kiváló tehetségével tekintélyes nevet vívott ki magának. Régi vágású ember volt, de nagyszerű eszmékkel bírt a modern eszmék iránt.

Az első köze tartozott, akik céltudatos munkával igyekeztek községünk közigazgatási életét magasabb színvonalra emelni. Alapító tagja volt első pénztárcájunknak, a Dunavideki Takarékpénztárnak, de már ennek előtte is a nemzetvagyonosodás szempontjából igen hasznos működést fejtett ki, mint országunk egyik leghatalmasabb biztosító intézetének, a Generalinak fáradhatatlan agilitással dolgozó képviselője. Már magában az az egyetlen adat, hogy ennek a biztosító társaságnak 52 éven át volt hűséges sáfárja, rámutat emberének szívós akarateréjére, mely az igazi lelket formáló önképzés hatása alatt még ifjú éveiben edződött acélkeményre.

Tudott dolog, hogy ez az ember, aki egész életén át tanult, soha iskolába nem járt, és csak nehéz önképzés útján sajátíthatta el min-

igénytelensége, amely kifejezésre jutott temetésénél is. Az egyszerű gyászszertartás után, amelynek keretében hangzott el az egyházi gyászbeszéd, minden külső pompa nélkül tért örök nyugovóra. A halálesetről gyászjelentést adott ki a nagy kiterjedésű család és az Első Dunavideki Takarékpénztár igazgatósága.

Béke hamvaira!”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása című hetilap 1919. október 19-i számában/

„[...] – **Mattheidesz György**, a polgári iskola igazgatója – tekintettel meggyengült egészségi állapotára – nyugdíjazás iránti kérvényét beadta. Utóda Kiss Gábor tanár lett, aki a megszállott Brassó megyéből menekült el.”

„[...] – **Nagy tőzsde.** Köztudomású, hogy a novemberi forradalom után a kiskőrösi nagy tőzsde tulajdonosa, Klein Jakab kereskedő jogáról lemondott. Azóta a pénzügy-igazgatóság már több ízben akarta e jogot másra átruházni, de intézkedésével mindig elkerült. Most Kiskőrös képviselőtestületét szólította fel, hogy adjon véleményt a kérelmezőkről. Reméljük, hogy a kérdés hamarosan el fog dőlni, s a szenvedő dohányosok egy kis jó dohányra is szert tesznek, mert bizony most

nemcsak ők, hanem a közelükben levők is áldoznak a valódi szüzdohány rettenetes illatától.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása című hetilap 1919. október 19-i számában/

„[...] – **Állami polgári fiú- és leányiskola Kiskőrösön.** Helyszűke miatt jelenleg csak röviden foglalkozunk azon öröndetes hírről, hogy a kiskőrösi polgári iskolát az állam saját kezelésébe vette át, hogy mily nagy fontosságú esemény ez az iskola szempontjából, elég, ha rámutatunk arra, hogy az iskolának már eddig 11 kinevezett tanára van. Bizony a múltban a nagy tanárhány erősen hátráltatta a tanulók előhaladását.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása című hetilap 1919. október 19-i számában/

„[...] – **Beiratkozás a polgári iskolában.** Négy hónapos szünet után folyó hó 20-án megkezdődik a beiratás a polgári iskolában. A tanítást azonban bizonytalan ideig még nem lehet megkezdeni, mert hiányzanak az iskola bútorai. Az iskolaigazgatótól azt a felvilágosítást nyertük, hogy amennyiben a román katonai parancsnokság a szállítási engedélyt megadja, akkor a tanítás november 10-12-én megkezdődik. A beiratkozott vidéki tanulók természetesen addig hazamehetnek. Az igazgató hivatalos értesítését alant közöljük: Beiratások módja: 1919. október 20, 21, 22, és 23-án ejtetnek meg. Délelőtt 8-12 óráig a fiúk, délután 2-6 óráig a lányok íratnak be. Minden tanuló az igazgatói irodában jelentkezik, ahol az összes díjakat tartozik lefizetni. Fizetendő díjak: a tandíj egész évre 20, beiratási díj 3, könyvtár használati díj 1, értesítő díj 1, kirándulási díj 1, polgári iskolai tanárok háza alapjára 1, tanszerdíj 2, biztosítéki díj 3, összesen 32 korona. A díjak befizetéséről kapott nyugtával mindenki köteles jelentkezni a tanári szobában, ahol a növendékek beiratása történik. A tanév ünnepélyes megnyitása október 25-én délelőtt 9 órakor lesz. A rendes tanítás megkezdésének idejét kihirdetés útján fogjuk a tanuló ifjúság tudomására hozni. Kiskőrös, 1919. október hó 19-én, Kiss Gábor igazgató.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása című hetilap 1919. október 19-i számában/

